

Μνήμων

Τόμ. 5 (1975)

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

Τ Ο Μ Ο Σ Π Ε Μ Π Τ Ο Σ

JOHANNES KODER : Ένα άγνωστο νομικό χειρόγραφο από τη Μάνη
 • ΕΛΕΝΗ ΣΑΡΑΝΤΗ : Η Πάτρα όπως την είδαν οι περιηγητές από
 το 1204 ως το 1500 • Α. ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ : Ένα χειρόγραφο από το
 Μελένικο στη Βιβλιοθήκη John Rylands του Μάντσεστερ • ΕΛΕΥΘΕ-
 ΡΙΟΣ Π. ΑΛΕΞΑΚΗΣ : Η δομή της ελληνικής οικογένειας στη Θράκη
 • ΘΑΝΟΣ ΒΕΡΕΜΗΣ : Ανέκδοτα κείμενα γύρω από το Κίνημα της
 6ης Μαρτίου 1933 • ΕΥΓΥΧΙΑ Δ. ΛΙΑΤΑ : Μαρτυρίες για την πτώση
 τ' Αναπλιού στους Τούρκους (9 Ιούλη 1715) • ΚΩΣΤΑΣ ΛΑΠΠΑΣ :
 Ο Καλαβρυτινός δάσκαλος Γρηγόριος Ίωαννίδης και η Βιβλιοθήκη του
 • ΧΡΗΣΤΟΣ Κ. ΛΟΥΚΟΣ : Ο Μακρυγιάννης προσφέρει στη βασιλίσσα
 της Αγγλίας Βικτωρία τις εικονογραφίες του Εικοσιένα • ΒΙΒΛΙΟΓΡΑ-
 ΦΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ 1974.

Α Θ Η Ν Α 1 9 7 5

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΗΣ 6ΗΣ ΜΑΡΤΙΟΥ 1933

ΘΑΝΟΣ ΒΕΡΕΜΗΣ

doi: [10.12681/mnimon.357](https://doi.org/10.12681/mnimon.357)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΒΕΡΕΜΗΣ Θ. (1975). ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΗΣ 6ΗΣ ΜΑΡΤΙΟΥ 1933. *Μνήμων*, 5, 81-100.
<https://doi.org/10.12681/mnimon.357>

ΘΑΝΟΥ ΒΕΡΕΜΗ

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ

ΤΗΣ 6^{ΗΣ} ΜΑΡΤΙΟΥ 1933

Τὴν πρώτη ἑκατονταετία τοῦ ἐλεύθερου ἑλληνικοῦ κράτους οἱ ἀντιθέσεις τῶν πολιτικῶν κομμάτων, μὲ λίγες ἐξαιρέσεις, περιορίζονταν σὲ ἀνταγωνισμοὺς προσωπικοτήτων, σὲ θέματα σχέσεων μὲ τὶς μεγάλες δυνάμεις, καὶ στὸ ἐπίμαχο θέμα μοναρχισμοῦ - ἀντιμοναρχισμοῦ, ποὺ δὲν ἔλαβε ὅμως ποτὲ διαστάσεις κοινωνικῆς διαμάχης. Θὰ ἦταν ἴσως μάταιο νὰ ἀναζητηθοῦν οἱ ἀφορμὲς τοῦ ἐθνικοῦ διχασμοῦ, —παρὰ τὰ ἔντονα πάθη ποὺ δημιουργήσε— σὲ λόγους διαφορετικοὺς ἀπὸ ἐκείνους ποὺ προκαλοῦσαν τὶς κομματικὲς ἀντιθέσεις καὶ συγκρούσεις. Ἔτσι κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς μεσοπολεμικῆς πολιτικῆς ἱστορίας δεσπόζουν εἴτε οἱ ἐσωτερικὲς ἔριδες τῶν βενιζελικῶν, εἴτε οἱ ἀγῶνες τῶν δύο μεγάλων κομμάτων γιὰ τὴν κατάληψη τῆς ἐξουσίας. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ λειτουργοῦν πάντοτε στὴν πολιτικὴ ζωὴ οἱ σχέσεις πελατείας - προστασίας, σχέσεις ποὺ δημιουργοῦν κάθετες τομῆς στὰ κοινωνικὰ στρώματα καὶ συνδέουν ἄτομα διαφορετικῆς κοινωνικῆς στάθμης ποὺ ἔχουν κοινὴ ὅμως ἐπιδίωξη τὴν νομὴ τῆς ἐξουσίας. Οἱ σχέσεις πελατείας - προστασίας κατακερματίζουν τὶς προσπάθειες γιὰ σωματειακὴ ὀργάνωση καὶ ἀμβλύνουν τὸ κοινωνικὸ περιεχόμενον τῶν κομματικῶν προγραμμάτων καθὼς καὶ τὶς ιδεολογικὲς τους διαφοροποιήσεις.

Ἡ ἐναλλαγὴ τῶν κομμάτων στὴν ἀρχὴ συνοδευόταν συνήθως καὶ ἀπὸ ἐνδύτατη ἀντικατάσταση σὲ δημόσιες θέσεις τῶν πελατῶν τοῦ ἡττημένου ἀπὸ τοὺς πελάτες τοῦ νικητῆ. Ἔτσι μολονότι οἱ ἐπαγγελίες τῶν δύο μεγάλων παρατάξεων παρουσιάζουν, στὸν κοινωνικὸ τουλάχιστο τομέα, ἀδιόρατες διαφορὲς, ὁ ἀγῶνας γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἀρχῆς ἀφοροῦσε ἕνα μεγάλο ἀριθμὸ ἀτόμων ποὺ κινδύνευαν νὰ χάσουν ἢ ἥλπιζαν νὰ ἀποκτήσουν τὰ πλεονεκτήματα τοῦ ἐλέγχου ἐνὸς παντοδύναμου κράτους. Γιὰ τὸν λόγο

αυτό, ενώ οί εκλογικές αναμετρήσεις δὲν φαίνεται νὰ ἔχουν σαφές ἰδεολογικὸ ἀντικείμενο, διεξάγονται συνήθως μὲ ἀρκετὸ φανατισμό.¹

Τὸ πραξικόπημα τῆς 6ης Μαρτίου 1933 τοῦ ἀπόστρατου στρατηγοῦ Νικολάου Πλαστήρα, τὴν ἐπομένη μιᾶς ἐκλογικῆς ἡττας τῶν βενιζελικῶν, προσφέρει ἓνα παράδειγμα ἀκράϊας ἀντιδράσεως τοῦ ὁπαδοῦ μιᾶς παρατάξεως ποὺ δίσταζε νὰ παραδώσῃ τὴν ἀρχή. Τὸ πλαστηρικὸ πραξικόπημα, μολονότι ἦταν τόσο «παράτυπο» ὥστε ἀκόμη καὶ οἱ φίλοι τοῦ στρατηγοῦ νὰ ἀποφύγουν νὰ τὸ δικαιολογήσουν, ὥστόσο προδίδει τὴν σημασία ποὺ ἀπέδιδαν οἱ ὁπαδοὶ τῶν κομμάτων στὴν κατοχὴ τῆς κρατικῆς ἐξουσίας.

Καθὼς ἡ τελευταία τετραετία τοῦ Ἑλ. Βενιζέλου (1928-1932) πλησίαζε πρὸς τὸ τέλος της, οἱ ἐσωτερικὲς διχόνοιες στὸ στρατόπεδο τῶν Φιλελευθέρων αὐξάνονταν. Ὁ ἴδιος ὁ Βενιζέλος πρόβαλε πέρα ἀπὸ τίς πραγματικὲς του διαστάσεις τὸν κίνδυνο τῆς παλινρθώσεως τῆς μοναρχίας ἐλπίζοντας ὅτι ἡ κοινὴ ἀπειλὴ θὰ συσπείρωνε γιὰ μιὰν ἀκόμη φορὰ τοὺς παλιοὺς ὁπαδοὺς του κάτω ἀπὸ τὴν ἡγεσία του.² Τὰ σποραδικὰ φιλομοναρχικὰ δημοσιεύματα τοῦ 1931-1932 δὲν ἄλλαζαν τὸ γεγονός ὅτι ὁ Γεώργιος Β' δὲν εἶχε οὔτε τίς εὐκαιρίες, ἀλλὰ οὔτε τὴν ἰδιοσυγκρασία τοῦ πατέρα του γιὰ νὰ ἀποκτήσῃ τὰ δικά του ἐρείσματα στὸν πολιτικὸ χῶρο. Ἀντίθετα, εἶχε ἐχθροὺς—ὅπως τοὺς βουλευτὲς τοῦ Λαϊκοῦ κόμματος Σ. Στράτο, Μ. Κύρκο καὶ Π. Ράλλη—ἀκόμα καὶ μέσα στὸ ἴδιο στρατόπεδο τῶν ἀντιβενιζελικῶν. Στὶς ἀγγλικὲς ἐξ ἄλλου πηγὲς τῆς περιόδου δὲν βρίσκουμε ἐνδείξεις στροφῆς τῆς βρετανικῆς πολιτικῆς ὑπὲρ τῆς παλινρθώσεως τῆς μοναρχίας. Παρὰ τὴν ἀδύνατη ὅμως θέση τοῦ μοναρχισμοῦ τὸ 1932, ὁ Βενιζέλος ἐξαπέλυσε μιὰ ἐκστρατεία κατὰ τῶν ἀντιπάλων του μὲ προειδοποιήσεις (21 Ἰουνίου 1932)—ὅτι ποτὲ δὲν θὰ ἐπιτρεπόταν στὸ Λαϊκὸ κόμμα νὰ ἔρθῃ στὴν ἐξουσία ἂν δὲν ἀναγνώριζε ἐπίσημα τὸ καθεστῶς τῆς ἀβασίλευτης δημοκρατίας—καὶ μὲ ἀπειλὲς ἐπεμβάσεως τοῦ ἀναγεννημένου Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου³ ὑπὸ τὸν στρατηγὸ Ἀλέξανδρο Ὁθωναῖο (9 Αὐγούστου 1932).

1. Ὁ Β. Φίλιας γράφει γιὰ τὴν πολιτικὴ ζωὴ στὴν Ἑλλάδα τοῦ 19ου αἰ. : «Οἱ πολιτικοὶ ἀγῶνες ἀποκοινωνικοποιοῦνται μὲ τὴν ἐννοία ὅτι ἀποσυνδέονται ἀπὸ τὸ πεδίο τοῦ κοινωνικοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ παίρνουν τὸν χαρακτῆρα διαμάχης γύρω ἀπὸ τὴν γυνὴ νομὴ τῆς ἐξουσίας, θέμα καθοριστικῆς σημασίας γιὰ τὴν ἵψη τῶν κομμάτων καὶ τίς πολιτικὲς λειτουργίες γενικώτερα». Β. Φίλιας, Κοινωνία καὶ ἐξουσία στὴν Ἑλλάδα, 1800 - 1864, Τόμ. 1, Ἀθήνα 1974, σ. 156.

2. Γ. Δαφνῆ, Ἡ Ἑλλάς μεταξὺ τῶν δύο πολέμων, τόμ. Β', Ἀθήνα 1955, σ. 143 - 144. Waterlow (Ἀθήνα) πρὸς F.O., ἀρ. 236, 7 Ἰουν. 1934 : F.O. 371/18393/3489/1919.

3. Μυστικὴ στρατιωτικὴ ὀργάνωση ποὺ ἔδρασε στὴν περίοδο 1923 - 24 μὲ σκοπὸ τὴν ἐπιβολὴ τῆς ἀβασίλευτης δημοκρατίας.

Στις 30 Ὀκτωβρίου ὁ ἴδιος ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Λαϊκοῦ κόμματος Παναγῆς Τσαλδάρης, ἔθεσε προσωρινὸ τέλος στὴ διαμάχη ἀναγνωρίζοντας μετὰ τίς ἐκλογές ⁴ τὴν ἀβασίλευτη καὶ ἐξασφαλίζοντας ἔτσι τὴν διάλυση τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου ⁵ καὶ τὴν ψήφο ἀνοχῆς τῶν Φιλελευθέρων προκειμένου νὰ σχηματίσῃ κυβέρνησις μειοψηφίας στὶς 5 Νοεμβρίου. Στις 13 Ἰανουαρίου 1933, εἴτε γιατί τὰ στελέχη τοῦ βενιζελισμοῦ κατάφεραν ἐπιτέλους νὰ συμφωνήσουν σὲ ἐκλογικὴ συνεργασία, εἴτε γιατί ὁ ὑπουργὸς στρατιωτικῶν Γεώργιος Κονδύλης εἶχε ἀρχίσει νὰ ἀλλοιώνῃ ἐπικίνδυνα τὴν σύνθεσις τοῦ βενιζελικοῦ στρατοῦ, ὁ ἀρχηγὸς τῶν Φιλελευθέρων ἀπέσυρε τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ κόμματός του καὶ ἡ κυβέρνησις Τσαλδάρη ἔπεσε.⁶

Ἡ μείωσις τῆς ἐκλογικῆς δυνάμεως τῶν κατακερματισμένων βενιζελικῶν στὶς ἐκλογές τοῦ Σεπτεμβρίου τοὺς ἀνάγκασε νὰ συσπειρωθοῦν καὶ πάλι ὑπὸ τὸν Βενιζέλο. Ἡ συνεργασία αὐτὴ ἐνίσχυσε τὴν αὐτοπεποίθησις τῆς παρατάξεως καὶ τὴν ὁδήγησε σὲ ἄμεση ἐκλογικὴ ἀναμέτρησις μετὰ τὸ Λαϊκὸν κόμμα. Στις ἐκλογές τῆς 5ης Μαρτίου 1933 ἡ «Ἡνωμένη Ἀντιπολίτευσις» μετὰ 527.200 ψήφους κέρδισε 136 ἔδρες, ἐνῶ ὁ «Ἐθνικὸς Συνασπισμὸς» τῶν βενιζελικῶν, ποὺ συγκέντρωσε 528.656 ψήφους, χάρις στὴν ἰδιωτεπία τοῦ πλειοψηφικοῦ συστήματος, ἐξασφάλισε μόνον 110 ἔδρες.⁷

Ὅταν ἡ νίκη τῆς ἀντιβενιζελικῆς παρατάξεως ἐγίνε φανερὴ, καὶ ἰδιαίτερα ἡ ἐκλογή τοῦ Γεωργίου Κονδύλη, ὁ Πλαστήρας δήλωσε στὸν Βενιζέλο ὅτι σκόπευε νὰ ἐμποδίσῃ μετὰ κίνημα τὴν ἀνάληψιν τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τὸ Λαϊκὸν κόμμα. Ὁ φόβος τῆς παλινορθώσεως, ποὺ εἶχε καλλιεργηθῇ ἐπίμονα τὸν προηγούμενον χρόνον, καθὼς καὶ ὁ πανικὸς τῆς ἀπώλειας τῆς ἐξουσίας ὕστερα ἀπὸ δέκα σχεδὸν χρόνια βενιζελικῆς κυριαρχίας στὸ κοινοβούλιον, ἐξηγοῦν ὥς ἕνα σημεῖον τὴν ἀπόφασιν τοῦ στρατηγοῦ ὅπως καὶ τὴν ὀλιγωρίαν τοῦ Βενιζέλου προκειμένου νὰ τὸν ἐμποδίσῃ. Ὁ τελευταῖος,

4. Στις ἐκλογές τῆς 25ης Σεπτ. 1932 τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων κέρδισε 98 ἔδρες ἔναντι 15 τοῦ Λαϊκοῦ, 15 τῶν Προοδευτικῶν (Καφαντάρης), 8 τοῦ Ἀγροτικοῦ - Ἑργατικοῦ (Παπαναστασίου), 6 τοῦ Ἐθνικοῦ Ριζοσπαστικοῦ (Κονδύλης) καὶ 10 τοῦ Κομμουνιστικοῦ. Βλ. Δ α φ ν ῆ, ἔνθ' ἄνωτ., σ. 152.

5. Γ. Β ο ὑ ρ ο υ, Παναγῆς Τσαλδάρης, Ἀθήνα 1955, σ. 237 - 242.

6. British Library of Information (Νέα Ὑόρκη) πρὸς F.O., 8 Σεπτ. 1936 : F.O. 371/20390/R 5511/220/19. Βλ. καὶ ἄρθρον τοῦ N. S. K a l t c h a s στὸ *Foreign Policy Reports* XII no 12 (1 Σεπτ. 1936) σ. 147 - 148. Ramsay πρὸς Simon 19 Ἰαν. 1933 : F.O. 371/16771/C 603/399/19. Ἐπίσης βλ. αὐτόθι σχόλιον τοῦ R. M. H. Hankey (21 Ἰαν.) : «It was presumably more a love for the pork barrel than any real predilection for dictatorship that brought about the govts downfall».

7. Δ α φ ν ῆ, ἔνθ' ἄνωτ. σ. 181.

σύμφωνα με δική του μαρτυρία,⁸ αποπήρε τὸν Πλαστήρα λέγοντάς του ὅτι δὲν ἦταν φτιαγμένος γιὰ δικτάτορας, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἀσκήσῃ τὴν ἀναμφισβήτητη ἐπιρροή του ἐπάνω στὸν κινηματῖα ὁπαδὸ του γιὰ νὰ τὸν ἐμποδίση.⁹

Τὴν 6η Μαρτίου 1933, στὶς 5 π.μ., ὁ Πλαστήρας μπῆκε στὸ Ὑπουργεῖο Στρατιωτικῶν καὶ ἀφοῦ ἀνέλαβε, χωρὶς νὰ συναντήσῃ ἀντίσταση τὰ καθήκοντα τοῦ ὑπουργοῦ Κατεχάκη, ἄρχισε νὰ ἐκδίδῃ διαταγὰς πρὸς τὶς στρατιωτικὰς μονάδες τῆς χώρας. Ὁ Βενιζέλος ἀρνήθηκε νὰ δώσῃ στὸν Κατεχάκη τὴν ἄδεια νὰ χτυπήσῃ τὸν Πλαστήρα καὶ διόρισε ὑπουργὸ στρατιωτικῶν τὸν διοικητὴ τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ Κ. Μανέτα γιὰ νὰ ἀποθαρρύνῃ τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Πλαστήρα, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσῃ μὲ τὰ ὅπλα. Εἰδοποιημένοι ἀπὸ τὸν Μανέτα οἱ διοικητὲς τῶν μονάδων τῆς πρωτεύουσας συγκεντρώθηκαν στὰ γραφεῖα τοῦ Α' Σώματος Στρατοῦ, ὅπου πρῶτος ὁ γενικὸς ἐπιθεωρητὴς Β' Ἐπιθεωρήσεως Στρατοῦ ἀντιστράτηγος Ὁθωναῖος ἀποκήρυξε τὸ κίνημα καὶ συμβούλεψε καὶ τοὺς παρισταμένους νὰ μὴν ἀναμιχθοῦν. Μόνο ὁ συνταγματάρχης Διάμεσης ἀρνήθηκε νὰ συμμορφωθῇ στὴν προτροπὴ τοῦ Ὁθωναίου ὑποστηρίζοντας ὅτι εἶχε ἤδη ὑποσχεθῇ στὸν Πλαστήρα τὶς ὑπηρεσίες τοῦ Ἰου συντάγματος πεζικοῦ ποῦ ἦταν ὑπὸ τὴ διοίκησή του. Οἱ ὑπόλοιποι δῆλωσαν στὸν κινηματῖα στρατηγὸ ὅτι δὲν θὰ συμμετεῖχαν ἐνεργὰ στὸ ἐγχείρημά του. Ἀνάλογη στάση τήρησαν καὶ οἱ ἀντιστράτηγοι τοῦ Ἀνωτάτου Στρατιωτικοῦ Συμβουλίου, οἱ Εὐθ. Τσιμικάλης (Γενικὸς Ἐπιθεωρητὴς Α' Ἐπιθεωρήσεως Στρατοῦ), Ἄλ. Μαζαράκης (Ἐπιθεωρητὴς Στρατιωτικῶν Σχολῶν) καὶ Θ. Μανέτας (Ἀρχηγὸς τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου Στρατοῦ), —ὅλοι παλιοὶ βενιζελικοὶ— ὅταν ὁ Πλαστήρας ζήτησε τὴν βοήθειά τους. Ὁ Τσιμικάλης μάλιστα πρότεινε στὸν Βενιζέλο νὰ σχηματιστῇ κυβέρνησις ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ Ἀνωτάτου Στρατιωτικοῦ Συμβουλίου γιὰ νὰ ἀντιμετωπισθῇ ἡ κρίσις.¹⁰

Ἀκόμη καὶ ἂν ὁ Βενιζέλος δὲν ἦταν ἄμεσα ὑπεύθυνος γιὰ τὸ κίνημα τῆς 6 Μαρτίου 1933, προσπάθησε ὅμως νὰ τὸ ἐκμεταλλευθῇ γιὰ νὰ βελτιώ-

8. Ἐφημερίς τῶν Συζητήσεων τῆς Βουλῆς, (Συνεδρίασις 9η (15 Μαΐου 1933), σ. 137.

9. Ἡ ἐκδοχὴ τοῦ Πλαστήρα εἶναι διαφορετικὴ. Στὸ κείμενό του τοῦ Ἀπριλίου 1934, «Διατὶ ἔκαμα τὴν ἐπανάστασι τῆς 6ης Μαρτίου» σ. 18 (Ἀρχεῖο Ἄλ. Ζάννα), γράφει : «Ἡ 6η Μαρτίου ἂν ἐβλαψε ὡς ἐξελίχθη, ἐβλαψε μόνον τὴν Δημοκρατικὴν παρατάξιν καὶ ἰδίᾳ τὸ κόμμα τῶν Φιλελευθέρων εἰς τοῦ ὁποίου ἀρχηγοῦ τὴν ἐπιμονὴν ὀφείλεται ἡ συγκατάθεσις τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ κινήματος ἐκείνου νὰ δώσῃ οἰκειοθελῶς τὴν προταθείσαν λύσιν». Ἐπιβαρυντικὴ γιὰ τὴν στάση τοῦ Βενιζέλου εἶναι καὶ ἡ διήγησις τοῦ Ἀλ. Μαζαράκη - Ἀλινάρος, Ἀπομνημονεύματα, Ἀθήνα 1948, σ. 361 - 363.

10. Ὁ Βενιζέλος ἀργότερα ἰσχυρίσθηκε ὅτι ἡ ἰδέα ἦτον δική του. Μαζαράκης, αὐτόθι σ. 363.

ση τὴν μετεκλογικὴ τοῦ θέσης. Παίζοντας τὸν ρόλο τοῦ μεσολαβητῆ ἀνάμεσα στὸν στασιαστὴ στρατηγὸ καὶ τὸν ἀρχηγὸ τοῦ Λαϊκοῦ κόμματος ἐπιδίωκε παραχωρήσεις ποὺ ἐξυπηρετοῦσαν τὰ συμφέροντα τοῦ κόμματός του. Ἔτσι πρότεινε στὸν Τσαλδάρη Οἰκουμενικὴ Κυβέρνηση—λύση τὴν ὁποία ὁ τελευταῖος ἀπέρριψε—καὶ τέλος κυβέρνησις ἀπὸ τὴν κοινοβουλευτικὴ πλειοψηφία μὲ ἀνάθεση ὅμως τῶν πολεμικῶν ὑπουργείων σὲ στρατιωτικούς κοινῆς ἐμπιστοσύνης. Ἡ λύσις τοῦ σχηματισμοῦ κυβερνήσεως ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ Ἀνωτάτου Στρατιωτικοῦ Συμβουλίου ἐπικράτησε ὅταν ὁ Κ. Μανέτας διαβεβαίωσε τὸν Τσαλδάρη ὅτι μία σύγκρουσις μὲ τὶς δυνάμεις τοῦ Πλαστήρα θὰ εἶχε ἀβέβαιο ἀποτέλεσμα καὶ θὰ κόστιζε πολλὰς ζωές.

Στὸ μεταξὺ ὁ Πλαστήρας ἔκανε κατάσχεσις τῶν ἐφημερίδων ποὺ ἀνακοίνωναν τὴν νίκη τοῦ Τσαλδάρη, σταμάτησε τὴν ἀναμετάδοσις ὅλων τῶν τηλεγραφικῶν μηνυμάτων, διέταξε νὰ συλληφθῇ ὁ ἡγέτης τῶν Λαϊκῶν καὶ ἐξασφάλισε ἀπὸ τὸ τηλέφωνο τὴν ὑποστήριξις πολλῶν στρατιωτικῶν μονάδων. Τὸ μεσημέρι τῆς 6ης Μαρτίου ἀνακοίνωσε ἐπίσημα στὸν ἑλληνικὸ λαὸ ὅτι εἶχε ἀποφασίσει νὰ ἀναλάβῃ πραξικοπηματικὰ τὴν ἐξουσία γιατί δὲν πίστευε πιά ὅτι μποροῦσε μὲ κοινοβουλευτικὴ διακυβέρνησις νὰ ἀποτραπῇ ἡ παλινόρθωσις τῆς μοναρχίας καὶ ἡ ἐξάπλωσις τοῦ κομμουνισμοῦ.

Ὁ Πλαστήρας εἶχε ὡς τὴν δύση τοῦ ἡλίου ἐξασφαλίσαι τὴν ὑποστήριξις ἢ τὴν ἀνοχή ὅλων τῶν μεγάλων στρατιωτικῶν μονάδων, τοῦ στόλου καὶ τῆς ἀεροπορίας, μὲ ἐξαίρεσις τὸ Β' Σῶμα Στρατοῦ ὑπὸ τὸν ἀντιστράτηγο Πετρίτη. Εἶχε ἐπίσης ἐξασφαλίσαι τὴν ἀνοχή τοῦ ὑπουργοῦ Μανέτα, χάρις στίς συμβουλὰς τοῦ Βενιζέλου γιὰ μετριοπάθεια, καὶ ἔτσι οἱ μονάδες τῶν Ἀθηνῶν ὑπάκουαν οὐσιαστικὰ στίς διαταγὰς του. Στις 7 μ.μ. στρατὸς καὶ ἀστυνομία διέλυαν ἔπειτα ἀπὸ αἱματηρὲς συγκρούσεις διαδηλωτὰς ποὺ διαμαρτύρονταν ἐναντίον τοῦ πραξικοπήματος.

Παρὰ τὴν εὐκολία μὲ τὴν ὁποία ὁ Πλαστήρας κατώρθωσε νὰ ἐλέγξῃ προσωρινὰ τὰ πράγματα, σύντομα ἐγίνε φανερὴ ἡ ἀπροθυμία τῆς βενιζελικῆς ἀνωτάτης ἡγεσίας τοῦ στρατοῦ νὰ συνεργασθῇ μαζί του. Ὁ ἴδιος ὁ Βενιζέλος διαπραγματευόταν χωρὶς τὴν συγκατάθεσίν του τὸν σχηματισμὸ μιᾶς κυβερνήσεως στρατηγῶν ποὺ θὰ μεταβίβαζε τὴν ἐξουσία στὸ Λαϊκὸ κόμμα. Ἔτσι ὁ Βενιζέλος, μολονότι δὲν εἶχε θελήσει ἢ μπορέσει νὰ ἐμποδίσῃ τὸ κίνημα, ἦταν αὐτὸς ποὺ ἔβγαλε τὴν χώρα ἐκείνη τὴν στιγμὴ ἀπὸ τὸ πολιτικὸ ἀδιέξοδο.¹¹

Στις 8 μ.μ. τῆς ἴδιας ἡμέρας ὁ Πλαστήρας ἐγκατέλειπε ἀπογοητευμένος τὸ Ὑπουργεῖο, ἀφοῦ εἶχε παραδώσει, μετὰ ἀπὸ σύστασις τοῦ Βενιζέλου

11. Δ α φ ν ῆ, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 180 - 206. Β ο ὑ ρ ο υ, ἐθ' ἄνωτ. σ. 301 - 314. Ἀ λ. Ζ ά ν ν α, Νικόλαος Πλαστήρας. Τὸ «Βῆμα» (22/2/59 ἕως 22/3/59). Μ α ζ α ρ ά κ η, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 303.

τὴν θέση τοῦ στὸ νέο ἀρχηγὸ τῆς κυβερνήσεως Ὁθωναῖο. Σὲ λίγο καιρὸ ἐγκατέλειπε κρυφὰ καὶ τὴν Ἑλλάδα, γιὰ νὰ μὴν ἐπιστρέψῃ πρὶν ἀπὸ 11 ὁλόκληρα χρόνια. Ἡ ἀμνηστία ποὺ ὁ Βενιζέλος εἶχε προσπαθήσει νὰ πετύχῃ γιὰ τὸν Πλαστήρα δὲν δόθηκε ἀπὸ τὴν κυβέρνησις τοῦ Ὁθωναίου καὶ φυσικὰ οὐτε ἀπὸ τὴν κυβέρνησις Τσαλδάρη.

Ὑπάρχουν πολλὲς εἰκασίαι σχετικὰ μὲ τὰ κίνητρα τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς 6ης Μαρτίου 1933. Δὲν ἀποκλείεται ἡ πρότασις τοῦ Πλαστήρα νὰ βρῆκε ἀπήχησις στὶς κρυφὰς ἐλπίδες τοῦ ἴδιου τοῦ Βενιζέλου. Στὴ συνέχεια ὁμως ἡ ἀντίδρασις τοῦ Ὁθωναίου (γιὰ τὸν ὁποῖο δὲν ὑπάρχει ἐνδειξὴ ὅτι συνεννοήθηκε μὲ τὸν Βενιζέλο πρὶν ἀπὸ τὴν πρώτη του ἄρνησις νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ κίνημα) καὶ ἀργότερα τῶν στρατηγῶν, ἔφεραν ἴσως τὸν ἡγέτη τῶν Φιλελευθέρων καὶ Πρόεδρο τῆς Κυβερνήσεως ἀντιμέτωπο μὲ τὶς εὐθύνες τοῦ γιὰ τὴν διατήρησις τῆς συνταγματικῆς τάξεως.¹² Ὁ Γ. Βούρος ὑποστηρίζει ὅτι ὁ Βενιζέλος ἀποφάσισε νὰ ἐνισχύσῃ τὴν νομιμότητα, ὅταν ἀνακάλυψε ὅτι ἡ ἥττα τῆς παρατάξεώς του δὲν ἦταν τόσο μεγάλη ὅσο εἶχε ἀρχικὰ πιστέψει. Ἔτσι ἐξακριβώθηκε ὅτι οἱ βενιζελικοί, μολονότι ἔχασαν τὴν πλειοψηφία στὴν Βουλὴ, δὲν ἔχασαν καὶ τὴν πλειοψηφία στὴ συνέλευσις τῶν δύο νομοθετικῶν σωμάτων (Βουλὴ, Γερουσία).¹³

Τὰ κίνητρα τοῦ Ὁθωναίου εἶναι σαφέστερα. Καθὼς θεωροῦσε τὸν ἑαυτὸ τοῦ τὸν ἀναμφισβήτητο ἡγέτη τῶν ἐν ἐνεργείᾳ βενιζελικῶν ἀξιοματικῶν τοῦ στρατοῦ, ἔβλεπε στὸ πρόσωπο τοῦ Πλαστήρα, μὲ τὸν ὁποῖο βρισκόταν σὲ ρῆξι ἀπὸ τὸ 1927, τὸν ἀνεπιθύμητο ἀπόστρατο ποὺ ἐρχόταν νὰ διασαλεύσῃ τὴ στρατιωτικὴ καθεστηκυῖα τάξη.¹⁴ Γιαυτὸ μετὰ τὸν σχημα-

12. Μολονότι τὸ κίνημα στρεφόταν ἐναντίον τῆς νομιμότητος, συνεπῶς καὶ ἐναντίον τοῦ Βενιζέλου ποὺ ἦταν ἀκόμη πρωθυπουργός, ὁ τελευταῖος ἀντιμετώπισε τὸν Πλαστήρα σὰν ἄνθρωπο τῆς παρατάξεώς του μᾶλλον παρὰ σὰν κινήματα. Ἔτσι ἀρχικὰ προσπάθησε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀμνήστευσί του καὶ ἀργότερα στὴ Βουλὴ θέλησε νὰ μειώσῃ τὴν ἐντύπωσις ποὺ προκάλεσε τὸ κίνημα, θυμίζοντας — πρὸς μεγάλη ἀγανάκτησι τῶν ἀντιβενιζελικῶν — τὶς ὑπηρεσίαις ποὺ εἶχε προσφέρει ὁ Πλαστήρας στὴν πατρίδα. Ἐφημερίς τῶν Συζητήσεων τῆς Βουλῆς, Συνεδρίασις 9η, (15 Μαΐου 1933), σ. 143 - 144.

13. Β ο ὁ ρ ο υ, ἐνθ' ἄνωγ, σ. 303.

14. Ὁ Πλαστήρας εἶχε ματαιώσει τότε τὰ σχέδια τοῦ Ὁθωναίου νὰ ἀνατρέψῃ τὴν Οἰκουμένην κυβέρνησις. Ἐνδεικτικὴ καὶ τῶν διαθέσεων τοῦ Πλαστήρα ἀπέναντι στὸν Ὁθωναῖο εἶναι ἡ ἐπιστολὴ του τῆς 7ης Ἰουλίου 1932, πρὸς τὸν Ἄλ. Ζάννα. ὅπου μεταξὺ ἄλλων γράφει :

«... Καὶ ἐγὼ ὡς πρὸς τὴν στάσι τοῦ Ὁθωναίου κάτι ἀντιλήφθηκα ἀπὸ τὰς ἐφημερίδας καὶ ἐλεηνολόγησα τὴν στενοκεφαλιά του. Ξέρεις ἄλλως τε τὰς ἀντιλήψεις μου γιαντὸν καὶ θεωρῶ περιττὸν νὰ τὰς ἐπαναλάβω. Ἐσχάτως μάλιστα ἐγὼ — μὲ τὴν κατασκευὴν τοῦ στρ. Συνδέσμου — ἤθελα νὰ ξεκαθαρίσω μὴ γιὰ πάντα τὴ θέσι μου μὲ αὐτὸν τὸν κύριον ποὺ μὲ τὴ στενοκεφαλιά μπορεῖ νὰ δημιουργήσῃ μεγάλα κακά, ἀλλὰ εἰς ἕνα ὅτι θὰ ἦσο ἀντιθέτου γνώμης... Ἀργότερα ὁμως ἔχω σκοπὸ νὰ τὰ ξεκαθαρίσω τὰ πράγματα

τισμὸ τῆς κυβερνήσεως τῶν «Στρατηγῶν», ὁ Ὁθωναῖος παρέλειψε σκόπιμα νὰ ἀμνηστεύσῃ τὸν Πλαστήρα ἀφήνοντάς τον ἐκτεθειμένον στὴν δίωξη τῆς κυβερνήσεως Τσαλδάρη. Τέλος ἡ ἄρνηση τῶν στρατηγῶν νὰ βοηθήσουν τὸν Πλαστήρα, παρὰ τὴν ἰδεολογικὴ τους συνάφεια, εἶναι πιθανὸν νὰ ὀφείλεται στὴν συνηθισμένη ἀπροθυμία τῶν ἀνωτάτων ἀξιωματικῶν νὰ διακινδυνεύουν τὶς θέσεις τους, καὶ μάλιστα γιὰ μιὰν ἀβέβαιη ὑπόθεση.

Ὁ Πλαστήρας, ποὺ σύμφωνα μὲ ἀγγλικὲς ἐκτιμήσεις κινήθηκε ἀπὸ φόβο μήπως ἐπαναληφθοῦν τὰ ἀντίποινα ἐναντίον τῶν βενιζελικῶν ποὺ ἀκολούθησαν τὶς ἐκλογὲς τοῦ 1920,¹⁵ ἐπιχειρεῖ νὰ ἐξηγήσῃ ὁ ἴδιος τὴ στάση του σὲ ἓνα κείμενο ποὺ ἔγραψε τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1934.¹⁶ Ἀρχίζοντας τὸ ἀπολογητικὸ του κείμενο μὲ μιὰν ἀναδρομὴ στὸ παρελθὸν τονίζει ὅτι ὁ κοινοβουλευτισμὸς εἶχε ἀποτύχει καὶ ὅτι πρὶν ἀπὸ τὶς ἐκλογὲς τοῦ 1932 εἶχε ἀναξωπυρωθῇ ὁ παλιὸς διχασμὸς. Ἀναφέρεται ἐπίσης στὶς προσπάθειες τοῦ Ὑπουργοῦ Στρατιωτικῶν Κονδύλη ν' ἀλλάξῃ τὴ σύνθεση τοῦ στρατοῦ, καθὼς καὶ σὲ σχέδια ἀνατροπῆς τοῦ καθεστώτος ἀπὸ μέλη τοῦ Λαϊκοῦ κόμματος, ποὺ περιλάμβαναν καὶ τὴν δολοφονία τοῦ ἴδιου.

«...Συνναισθανόμενον ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς μὲ τὰ 50 % τῶν ἀπατηθέντων ἐκ δελεαστικῶν καὶ κακοήθων ὑποσχέσεων δὲν ἦτο ἄξιος νὰ ὑποστῇ τὰς συνεπειὰς μιᾶς ἀναρροισμένης Κυβερνήσεως. Καὶ ἐπὶ τέλους δὲν εἶναι δυνατόν νὰ χωρέσῃ εἰς τὴν λογικὴν ὅτι οἱ ψῆφοι 500 Ἀθηναῖων ἦσαν ἀρκετοὶ διὰ νὰ ἀποτελέσουν σεβαστὸν κριτήριον μιᾶς πραγματικῆς ἐτυμηγορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Καὶ θὰ μοῦ προβληθῇ: Μὲ ποῖον δικαίωμα ἐτόλμησα νὰ προβῶ εἰς ἓνα προαξικόπημα βίαιον καὶ ἔκνομον χωρὶς καὶ νὰ ἔχω τὴν στιγμὴν ἐκείνην οὔτε Δημοσίαν τινὰ θέσιν; Ἐ, λοιπὸν τὸ δικαίωμα ἐπίστευα καὶ πιστεύω ὅτι τὸ ἔχω περισσότερον ἀπὸ τὸν κατὰ συνθήκην Ἀρχηγὸν τοῦ Λαϊκοῦ κόμματος διότι ὅταν ἐκεῖνος ἐνύσταζε, ἡμεῖς ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν διεξηγάγομεν τοὺς σκληροτέρους ἀγῶνας διὰ νὰ δημιουργήσωμεν μιὰν μεγαλυτέραν Ἑλλάδα καὶ ἐντιμοτέραν, διὰ νὰ χαρίσωμεν εἰς τὸν ἀσφυκτιῶντα καὶ παλαιόντα ὑπὸ σκληροτάτας συνθήκας Ἑλληνικὸν Λαόν, ἓνα βίον ἀνετώτερον καὶ ἀνθρωπινότερον...

Εἰς ὅλα αὐτὰ θὰ μᾶς ἀντιτάξουν οἱ σοφολογιώτατοι —περιφρονητικῶς

καὶ νὰ μὴ τομίζουν μερικοὶ πὼς ἔχουν τὸ Στρατὸ τσιφλίκι τους καὶ μποροῦν ὅποτε τοὺς καπνίσῃ νὰ τὸν ρίπτουν εἰς ἀνοήτους περιπετείας! !...». (Ἀρχεῖον Ἀλ. Ζάννα). Στὴν παράθεση τῶν κειμένων διορθώθηκαν σιωπηρὰ τὰ ὀρθογραφικὰ λάθη, διατηρήθηκαν ὅμως οἱ γλωσσικὲς ἰδιοτυπίες τῆς ἐποχῆς.

15. Ramsay πρὸς F.O., 7 Μαρτ. 1933 : F.O. 371/16771/2492/399/19.

16. Δακτυλογραφημένο ἀντίγραφο τοῦ κειμένου μὲ τὸν τίτλο : «Διατὶ ἔκανα τὴν ἐπανάστασι τῆς 6ης Μαρτίου» (σελίδες 20), βρίσκεται στὸ ἀρχεῖο Ἀλ. Ζάννα.

ἴσως—τὰ Συντάγματα, τοὺς θεσμούς, τὰς Λαϊκὰς ἐλευθερίας καὶ τόσα ἄλλα ποὺ ἐν ἀφθονίᾳ περιλαμβάνονται εἰς κάθε σχετικὸν σύγγραμμα μὲ τὰ πολιτικὰ συστήματα.

“Ὅλα αὐτὰ εἶνε καλὰ καὶ ἅγια ὅταν λειτουργοῦν καλῶς. Καὶ διὰ τὴν λειτουργίαν καλῶς χρειάζονται ὁμαλὰς περιστάσεις, ἀπαιτοῦν πολιτικὴν σταθερότητα καὶ ὁμαλότητα πολιτικοῦ βίου, ὥστε τὰ κόμματα τὰ ἀλλοκληδιαδόχως ἀνερχόμενα εἰς τὴν ἐξουσίαν νὰ ἐξακολουθοῦν προάγοντα τὸ ἔργον τῆς προηγουμένης καὶ ὄχι νὰ ἔρχονται διὰ τὴν ἀνατρέφουν ὅ,τι μὲ θυσίας τοῦ Λαοῦ κατῴρθωσεν νὰ δημιουργήσῃ ἡ ἄλλη. Σήμερον δὲν ὑφίσταται ἡ περίπτωσις αὐτή. Δὲν ὑπάρχει ἀπὸ πολλοῦ ἡ σχετικὴ ὁμαλότης εἰς τὸν πολιτικὸν βίον μας. Καὶ δὲν θὰ μεταβληθῇ ποτὲ ἡ καταστρεπτικὴ διὰ τὴν χώραν αὕτη κατάστασις ἐὰν δὲν μεσολαβήσῃ μία ἄλλη —ὄχι τρίτη— κατάστασις, ἀλλ’ εἰδικὴ κατάστασις ἡ ὁποία θὰ στηριχθῇ ἐπὶ ἄλλων βάσεων, παραμερίζουσα κάθε τὶ παλαιὸν καὶ ἄχρηστον.

“Ἐχομεν τὸ δικαίωμα αὐτὸ ἀκόμη, διότι δὲν δύναται νὰ μᾶς κατηγορήσῃ ὅτι ἐπεδιώξαμεν τὴν θὴν Μαρτίου νὰ στερήσωμεν τὸν Ἑλληνικὸν Λαὸν τῶν ἐλευθεριῶν του, ἀφοῦ εἶνε γνωστὸν ὅτι ἄλλοτε πανίσχυροί κατείχομεν τὴν Ἀρχὴν καὶ ὑπὸ περιστάσεις τραγικῶς δυσκόλους, καὶ ὄχι μόνον τὰς ἐλευθερίας του δὲν ἐστερήσαμεν τὸν Λαόν, ἀλλὰ καὶ μὲ χρηστότητα τὸν ἐκυβερνήσαμεν καὶ τέλος οἰκειοθελῶς παρεδώκαμεν τὴν ἐξουσίαν εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους του.

“Ἀλλὰ πῶς εἶνε δυνατόν λογικὸς ἄνθρωπος νὰ φαντασθῇ ὅτι καὶ ἐγὼ καὶ οἱ συνεργάται μου, τέκνα τοῦ Λαοῦ, διελθόντα ὁλόκληρα ἔτη τῆς ζωῆς μας ἐν μέσῳ ἀπελευθερωτικῶν ἀγώνων θὰ ἔχωμεν τὴν ἀνίερρον πρόθεσιν νὰ τὸν στερήσωμεν τὰς ἐλευθερίας του;

“Ὁχι! Τρεῖς φορὲς ὄχι! Εἰς ἡμᾶς τὸ αἶσθημα τῆς ἐλευθερίας εἶνε περισσότερον ἀνεπτυγμένον, εἶνε αἶσθημα πραγματικόν, κυκλοφοροῦν μέσα εἰς τὸ αἷμα μας, διότι ἐλευθερίαν ἡμεῖς ἐννοοῦμεν τὴν τάξιν, δικαιοσύνην, ἀσφάλειαν, πειθαρχίαν, ἀλληλοσεβασμὸν καὶ ὄχι ἀσυδοσίαν, ἀναρχίαν, ἐκμετάλλευσιν, ἀδικίαν, καταπίεσιν, ἰσοδυναμοῦσαν μὲ τὴν χειροτέραν τυραννίδα.

Εἰς τὰς κακῶς ἐννοουμένας αὐτὰς ἐλευθερίας στηρίζονται τὰ ἀνευ ἡθικῶν ἀρχῶν κόμματα, τὰ ὁποῖα στεροῦμενα κύρους, ἱκανότητος καὶ πρὸ παντὸς ἰθύνοντος νοῦ, ὡς συμβαίνει καὶ εἰς τὸ Λαϊκὸν κόμμα, ἐκμεταλλεύονται τὸν λαὸν ἐν ὀνόματι αὐτῶν τῶν δῆθεν ἐλευθεριῶν, ἐνῶ πραγματικῶς τὸν καταρρίπτουν εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ ἀνελευθέρου ἀφοῦ μόνον οἱ ὀλίγοι ἐπιτήρδιοι τοῦ κόμματος καρποῦνται ὠφελημάτων εἰς βάρος τῶν ἄλλων ἀφελῶν.

“Ἄν αὐτὰ εἶνε αἱ Λαϊκαὶ ἐλευθερίαι αἰρέτωςαν αἱ ἐλευθερίαι!

Δὲν ἐπεχειρήσαμεν λοιπὸν ἡμεῖς τὴν θὴν Μαρτίου διὰ τὴν προξενήσωμεν βλάβην εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ λαοῦ, οὔτε νὰ τοῦ στερήσωμεν τὰς ἐλευθερίας του, ἀλλὰ ἐτολμήσαμεν ἐν γνώσει τῶν κινδύνων ποὺ παρορσιάζει μία τοιαύ-

τη ἐντελῶς ἀπαράσκευος ἐπιχειρήσεις, πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ λαοῦ, διὰ τὰ τὸν ἀπαλλάξωμεν ἀπὸ τὰ κακὰ μιᾶς Κυβερνητικῆς ἀναρχίας, οὐδόλως διαφεροῦσης μιᾶς τυραννίδος.

Βεβαίως διὰ τὴν προᾶξιν μας αὐτὴν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχωμεν ἐκ τῶν προτέρων τὴν Λαϊκὴν ἔγκρισιν. Ἀλλὰ μήπως εἴχομεν αὐτὴν καὶ τὸ 1922; Ὁ Λαὸς ἐκ τῶν ὑστέρων μᾶς ἐπεδοκίμασεν καὶ τότε.

Ἐξ ἄλλου ἡμεῖς οἱ Στρατιωτικοὶ ἔχομεν διάφορον νοοτροπίαν. Τὰς πράξεις μας τὰς διέπει περισσότερον ἡ λογικὴ τῆς καρδίας καὶ τῆς σκοπιμότητος καὶ ὀλιγώτερον ἡ λογικὴ τῶν θεωριῶν. Ἡμεῖς ἐξετάζομεν ἂν ἡ προᾶξις δὲν εἴναι ἀνῆθικος καὶ ἂν ἐξυπηρετεῖ τὸ Ἑλληνικὸν συμφέρον καὶ ἀδιαφοροῦμεν ἂν συμβιβάζεται ἢ ὅχι μὲ τὸ Σύνταγμα καὶ τοὺς κειμένους Νόμους. Διότι φρονοῦμεν ὅτι ἓνα καλὸν προσγενόμενον ὅπωςδήποτε εὐκόλως καὶ εὐπροσδέκτως νομιμοποιεῖται, ἐνῶ ἓνα κακὸν καὶ ἐπὶ ἀρίστου Νόμου βασιζόμενον εἶναι πάντα κακόν.

Τὰ μεγαλύτερα καὶ σπουδαιότερα ἔργα δὲν στηρίζονται πάντα ἐπὶ τῆς νομιμότητος, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἠθικῆς, τὸ ὅπως τῆς ὁποίας δὲν δύναται νὰ φθάσῃ πάντοτε ὁ Νόμος.

Ὑπάρχοντες περιστάσεις κατὰ τὰς ὁποίας διὰ τὰ ἐπιτευχθῇ τὸ ὠφέλιμον ἐπιβάλλεται ἡ παραβίασις τοῦ Νόμου, ὅποτε τὸ παραβιάζειν καλῶς τὸν Νόμον εἶναι ἀσυνγκρίτως προτιμότερον τοῦ ἀπλῶς ἐφαρμόζειν αὐτόν.

Δὲν ἀρνοῦμαι ὅτι τοιοῦτου εἶδους Ἀρχαὶ ἔχουν καὶ τοὺς κινδύνους των. Οἱ Δημόσιοι ὅμως ἄνδρες δὲν ἴστανται εἰς τὸ ὅπως των ἂν ἀποφύγουν τοὺς κινδύνους. Ὅπου ὁ κίνδυνος ἐκεῖ καὶ τὰ μεγάλα ἔργα...

Ἡ χώρα σήμερον εὐρίσκεται ἐσωτερικῶς εἰς ἐξαιρετικῶς δυσκόλους στιγμάς. Χρειάζονται μέτρα ἐξαιρετικά, τὰ ὁποῖα θὰ ἐπεκταθοῦν εἰς ὅλας τὰς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς. Ἀλλὰ διὰ τὰ μέτρα αὐτὰ θὰ χρειασθοῦν ἄνδρες ἐξοικειωμένοι πρὸς τοὺς κινδύνους καὶ ἀπηλλαγμένοι ἀπὸ τοῦ ἐλάττωμα τοῦ φόβου τῶν εὐθυνῶν, ἀλλὰ πρὸ παντὸς χρειάζεται ὁ ἰθύνων νοῦς ὡς κοινὸν στήριγμα.

Ἀπὸ τὰς σκέψεις λοιπὸν αὐτὰς δομώμενος, ἀπὸ τὴν ἐπίγνωσιν τῶν ὑποχρεώσεών μου πρὸς τὴν Δημοκρατίαν, ἧς τυγχάνω εἰς τῶν κυριοτέρων ἰδρυτῶν καὶ ἀπὸ τὴν πεποιθήσιν τοῦ ὅτι ἡ χώρα θὰ περιέπιπτεν εἰς χάος ἀναρχίας καὶ ἀποσυνθέσεως ἐὰν ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας παρεδίδοτο ἡ Κυβέρνησις εἰς χεῖρας τῆς Ἀντιδημοκρατικῆς παρατάξεως, προέβην εἰς τὸ πραξικόπημα τῆς 6ης Μαρτίου.

Ἐντὸς ὀλίγων λεπτῶν τὸ ἐσκέφθην τὸ ἀπεφάσισα καὶ τὸ ἐξετέλεσα ἄνευ προηγουμένης προπαρασκευῆς ἢ συνεννοήσεως¹⁷, διότι ὡς γνωστὸν ἀπὸ

17. Ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτὸς ἔρχεται σὲ ἀντίφαση, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, μὲ τὸ περιεχόμενον ἐπιστολῆς (4 Ἰουν. 1933) τοῦ Ζάννα πρὸς τὸν Πλαστήρα. (Βλ., κατωτ. σ. 93),

οὐδένα οὔτε καὶ ἀπὸ τὴν ἀντίπαλον παράταξιν ἐπιστεύετο ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐκλογῶν θὰ ἀπέβαινε ὑπὲρ τῆς Ἀντιπολιτεύσεως...

Παρεσύρθη ἐν τὴν λύσιν ταύτην (τῆς Κυβερνήσεως τῶν Ἀντιστρατήγων) διότι ἐπίστευσα ὅτι ὁ κ. Βενιζέλος ἐξησφάλισεν διὰ τῶν διαπραγματεύσεων αὐτῶν τὴν τάξιν καὶ τὴν ἡρεμον μετὰ τινὰς ἐβδομάδας παράδοσιν τῆς ἐξουσίας ἐκ μέρους τῶν Ἀντιστρατῆγων πρὸς τὴν ἐκ τῶν ἐκλογῶν σχηματισθισμένην Κυβέρνησιν καὶ ὅτι οἱ Ἀντιστράτηγοι ἀναλαβόντες τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην θὰ ἐτήρουν τὸν λόγον των καὶ τὰς πρὸς ἐμὲ προσωπικῶς δοθείσας ὑποσχέσεις περὶ ἐξασφαλίσεως τῆς τάξεως καὶ παραδόσεως τῆς Ἀρχῆς μετὰ μῆνα...

Ὅλα αὐτὰ μὲ ἔπεισαν νὰ συγκατατεθῶ ἐν μίαν λύσιν ὅχι διότι τὴν ἐπεδοκίμαζα, ἀλλὰ διότι ἐφρόνουν ὅτι διὰ τῆς μεσολαβήσεως τῆς Κυβερνήσεως τῶν Ἀντιστρατῆγων παρείχeto ἀρκετὸν χρονικὸν διάστημα, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ νὰ κατασιγᾷ τὰ ἐξημμένα πνεύματα τῶν πολιτικῶν παρατάξεων, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ δοθῇ εὐκαιρία πρὸς ψυχραῖμον ἐξέτασιν τῆς νέας καταστάσεως τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησεν τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐκλογῶν...

Καὶ ἀντὶ νὰ ἀσχοληθῶν (οἱ στρατηγοὶ ὑπουργοί), ὡς εἶχον καθῆκον, μὲ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς τάξεως καὶ νὰ τηρήσουν τὸν λόγον των ὡς πρὸς τὸ ἀκαταδίωκτον τῶν συμμετασχόντων ἐν τὸ κίνημα Ἀξ/κῶν, πανικοβληθέντες ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ἐφάνησαν ἀνάξιοι ὅχι μόνον νὰ ἐκτελέσουν εἰλημμένους ὑποσχέσεις, ἀλλ' ἐταπείνωσαν ἑαυτοὺς καὶ τὸ Στρατιωτικὸν των γόητρον παρουσιασθέντες ἐνώπιον τῆς κοινῆς Δημοκρατικῆς γνώμης ὅχι ὡς Στρατηγοὶ καὶ Ὑπουργοί, ἀλλ' ὡς κλαυθμηροῖζοντες μείρακες προσπαθοῦντες διὰ παντὸς τρόπου νὰ φανοῦν εὐχάριστοι καὶ ἐξυπηρετικοὶ ἐν τὸν μετ' ὀλίγον Κυβερνήτην Ἀρχηγὸν τοῦ Λαϊκοῦ κόμματος...

Καὶ παραπαίοντες ἐπέτρεψαν ὡς Κυβερνήσεις —ἀπερίγραπτος διαγωγή— νὰ ἀνοιχθῇ ἀνάκρισις κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς 6ης Μαρτίου, ὡς εἴ νὰ μὴ ἦσαν οἱ ἴδιοι ποὺ παρέλαβαν ἀπὸ τὰς χεῖρας ἡμῶν τὴν ἐξουσίαν τῆς ἐπικρατησάσης καὶ συνεπῶς δημιουργήσεως δίκαιον ἐπαναστάσεως. Καὶ ἐλησμονήσαν ὅτι ἡ ἐξουσία παρεδίδοτο ἐν αὐτοῖς κατόπιν διαπραγματεύσεων, ἐγκαταλείψαντες ἀστόργως, διὰ νὰ διατηρήσουν τὰς θέσεις των, συναδέλφους καὶ συμμαθητὰς των ἐναντίον τῶν ὁποίων ἐπέτρεψαν καταδίωξιν καὶ προφυλάκισιν.

Οὕτω ἐξ ὑπατιότητος τῶν Ἀντιστρατῆγων αὐτῶν ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ἀφέθη ἐλεύθερον νὰ ἐκσπάσῃ τὸ παλαιὸν μεταξὺ τῶν δύο παρατάξεων μῖσος μὲ τὰς γνωστὰς ὀλεθρίας συνεπειὰς διὰ τὴν χώραν τὰς ὁποίας ἐσκόπει τὸ κίνημα τῆς 6ης Μαρτίου νὰ προλάβῃ.

Ἀλλὰ ὑπάρχουν πολλοὶ καὶ μάλιστα σοβαροὶ ἄνθρωποι ἐπιπολαίως σκεπτόμενοι νὰ ἐξάγουν ὡς συμπέρασμα ὅτι ἡ ὀξύτης αὐτῇ τῶν δύο παρατάξεων ἐγεννήθη ἔνεκα τοῦ πρᾶξιμοῦ τῆς 6ης Μαρτίου. Εἶνε λάθος·

καὶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ πιστεύεται ἀπὸ λογικοὺς ἀνθρώπους ζῶντας εἰς τὸν τόπον αὐτὸν παρακολοθῶντας τὰ γεγονότα τῶν τελευταίων ἐτῶν καὶ ἐρευνῶντας ἀπὸ περιοπῆς τὴν κατάστασιν. Οὐδέποτε ἡ δξύτης ἐξέλιπε καὶ ἂν ποτὲ ἐφαίνετο ὅτι ἡμβλύνθη, τοῦτο ἦτο φαινομενικόν, ὀφειλόμενον ἄλλοτε εἰς τὴν ἀπογοήτευσιν τῆς ἡττημένης παρατάξεως ἐστερημένης καὶ Ἀρχηγῶν μὲ ψυχικὴν δύναμιν καὶ κύρους, ἄλλοτε ἀπὸ τὰς ὑπερβολικὰς θωπείας τῆς νικητορίας παρατάξεως, αἱ ὁποῖαι ἐπὶ τῆς τελευταίας Κυβερνήσεως Βενιζέλου ἔλαβον χαρακτῆρα παθολογικῆς καταστάσεως ὥστε νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἀδυναμία τῆς Κυβερνώσεως παρατάξεως, πᾶγμα ποῦ ἀνεξωπύρωνε εἰς τὰ βάθη τῆς ψυχῆς τῶν Βασιλοφρόνων τὰς ἐλπίδας των καὶ ὑπέθαλπε ἄσβεστην τὴν ἀδιαλλαξίαν καὶ ἄλλοτε εἰς προσπορίσιν διὰ νὰ εἶνε περισσότερον ἐλεύθεροι εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἀνωτέρων σκοπῶν των, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔπαυσαν ποτὲ νὰ ἔχουν ὡς ἀντικείμενον τὴν συντριβὴν τοῦ ἀντιπάλου Δημοκρατικοῦ Κόσμου μέχρι τελείας ἀποσυνθέσεως, τὴν ἀνατροπὴν τοῦ Δημοκρατικοῦ πολιτεύματος καὶ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς Βασιλείας-τυραννίδος¹⁸.

Καὶ εἶνε ἄκρως λυπηρὸν ὅτι ὁ πολιτικὸς Δημοκρατικὸς κόσμος κατελήφθη ἀπὸ ἓνα λήθαργον ἐντελῶς ἀδικαιολόγητον, διότι καὶ μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1932 ἡ ἀντίπαλος παράταξις ἡγορεῖτο νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν Δημοκρατίαν. Ἀλλ' εἶχον καὶ τὴν ἀφέλειαν νὰ πιστεύσουν ὅτι μετὰ τὴν ἐξαφνικὴν δῆλωσιν τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Λαϊκοῦ κόμματος ὅτι ἀναγνωρίζει τὴν Δημοκρατίαν ἐξέλιπε πᾶς λόγος κινδύνου διὰ τὴν Δημοκρατίαν καὶ τὴν ἀφῆκαν οὕτω ἐκτεθειμένην εἰς χεῖρας Βασιλοφρόνων.

Ἀλήθεια ὁποῖα δόσις ἀφελείας καὶ εὐπιστίας ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ εἰς τοὺς Δημοκρατικοὺς ἡγέτας ὥστε νὰ πιστεύσουν ὅτι ἀπὸ τῆς μιᾶς στιγμῆς εἰς τὴν ἄλλην ἦτο δυνατόν νὰ μεταβληθοῦν φρονήματα μιᾶς παρατάξεως, ἂν ὅχι συνυφασμένης μὲ τὴν ἐκπεσοῦσαν Δυναστείαν, τρεφούσης ὅμως ἄσπονδον μῖσος κατ' ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ὑπῆρξαν οἱ πρωτεργάται τῆς ἐγκαθιδρύσεως τοῦ Δημοκρατικοῦ Πολιτεύματος.

Καὶ ἐπέισθησαν τόσον ὥστε ἔβλεπον ὅλως ἀβασανίστως καὶ χωρὶς καμμίαν ἀνησυχίαν τὸ ἐνδεχόμενον τῆς μεταβιβάσεως τῆς Δημοκρατικῆς Κυβερνήσεως εἰς χεῖρας τοῦ Λαϊκοῦ κόμματος. Καὶ ὅχι μόνον αὐτὸ ἀλλὰ καὶ πρὸ πολλοῦ ἐντὸς τῆς Βουλῆς ὁ Ἀρχηγὸς τοῦ μεγαλυτέρου Δημοκρατικοῦ κόμματος καὶ διὰ τῆς στάσεώς του ἐν γένει καὶ διὰ λόγων ἐθεώρει ὡς φυσικὸν τὸ ἐνδεχόμενον αὐτό.

Ὅποια πλάνη τῶν ἡγετῶν τοῦ Δημοκρατικοῦ Κόσμου, οἱ ὁποῖοι ἐγκατέλειπον οὕτω ἀπροστάτευτον τὴν Δημοκρατίαν. Εἶνε πλάνη διὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς δὲν θὰ τοὺς τὸ συγχωρήσῃ ποτέ, ἡ δὲ ἱστορία θὰ τοὺς κρίνῃ βαρύντατα.

18. Ὁ Ζάννας στὴν ἐπιστολὴ του τῆς 4 Ἰουνίου 1933 ἀρνεῖται ὅτι ὑπῆρχε τρετοῖος κίνδυνος τότε. (Βλ. κατωτ. σ. 93).

Θὰ τοὺς κρίνῃ καὶ θὰ τοὺς καταδικάσῃ ἡ ἱστορία διότι οὐδεμία σοβαρὰ δικαιολογία ὑφίστατο ὥστε νὰ πεισθοῦν καὶ νὰ συζητήσουν ἀκόμη περὶ δυνατότητος τῆς προσχωρήσεως τοῦ Βασιλόφρονος κόσμου εἰς τὴν Δημοκρατίαν μετὰ τόσα ἱστορικά γεγονότα ποὺ ἐχώρισαν ἀθεραπεύτως τοὺς δύο κόσμους.

Ποῖος θὰ ἐπίστευε ἐὰν σήμερον ἀνήρχετο εἰς τὸ βῆμα ἓνας τῶν Ἀρχηγῶν τῶν Δημοκρατικῶν κομμάτων π.χ. ὁ κ. Παπαναστασίου εἴτε οἱ ἄλλοι Ἀρχηγοὶ—δὲν θὰ τὸ ἔκαμνον βέβαια—καὶ ἐδήλωναν ὅτι δέχονται νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ Βασιλεία. Οὐδεὶς βεβαίως. Πῶς ὅμως ἡμεῖς παρεδέχθημεν μίαν ἀπλήρῃ δήλωσιν τῶν ἀντιπάλων; αὐτὸ τὸ ὀλιγώτερον ἀφέλεια ἀσυγχώρητος δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ.

Ἀλλὰ ἂν δὲν ἄρκοῦν ὅλα αὐτὰ διὰ νὰ πεισθοῦν καὶ οἱ πλέον δύσπιστοι δὲν ἔχομεν παρὰ νὰ παρατάξωμεν σειρὰν γεγονότων συμβάντων μετὰ τὴν 5ην Μαρτίου¹⁹, ὁπότε ἡ Κυβέρνησις τῆς χώρας περιῆλθεν εἰς τὰς χεῖρας τῆς ἀντιπάλου παρατάξεως, παρατάξεως μὲ ἐλαχίστην πλειοψηφίαν καὶ ἐν τῇ Βουλῇ μόνον καὶ ταύτην οὐχὶ ἐξ ὀλοκλήρου ὁμοιογενῇ. Ἡ Κυβέρνησις αὐτὴ προέβη εἰς ἀναριθμήτους πράξεις κάθε ἄλλο παρὰ συντελοῦσας εἰς τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Δημοκρατικοῦ Πολιτεύματος...

Ἡ πυκνὴ ἀλληλογραφία τοῦ Πλαστήρα μὲ φίλους καὶ ὁπαδοὺς μετὰ τὸ πραξικόπημα εἶναι διαφωτιστικὴ γιὰ τὶς ἀντιλήψεις μιᾶς μερίδας τοῦ πολιτικοῦ κόσμου σχετικὰ μὲ τὴν λειτουργία τῶν κοινοβουλευτικῶν θεσμῶν, τὶς σχέσεις κομμάτων καὶ πολιτικῆς ἐξουσίας, καὶ τέλος τὴν χρῆσιν καὶ κατάχρησιν τῆς ἐξουσίας αὐτῆς.

Τὰ γράμματα ποὺ παίρνει στὸ ἐξωτερικὸ καὶ ποὺ ἀναφέρονται στὸ κίνημα καλύπτουν τὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1933 (Ἀλ. Ζάννα) ὥς τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1934 (Π. Ἀργυρόπουλον). Οἱ σημαντικότερες ἐπιστολὲς χωρίζονται σὲ δύο κατηγορίες: ὅσων κατέκριναν τὴν ἐνέργειαν τοῦ Πλαστήρα ἢ τουλάχιστο τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐγίνε (Ἀλ. Ζάννας, 4 Ἰουνίου, 6 Ἰουλίου καὶ 1 Αὐγούστου 1933, Ν. Δέας 5 Ἰουνίου 1933 καὶ ἐκείνων ποὺ θεώρησαν σκόπιμον τὸ κίνημα, ἐπηρεασμένοι βέβαια καὶ ἀπὸ τὴν ὀξυνση τῶν πολιτικῶν παθῶν μετὰ τὴν ἀπόπειρα τῆς 6ης Ἰουνίου ἐναντίον τοῦ Βενιζέλου (Γ. Μπουρδάρης 8 καὶ 22 Ἰουνίου 1933, Σ. Βενιζέλος 28 Δεκεμβρίου 1933 καὶ Π. Ἀργυρόπουλος 18 Ὀκτωβρίου 1934.²⁰

Ὁ Ἀλέξανδρος Ζάννας, διακεκριμένο στέλεχος τῶν Φιλελευθέρων καὶ

19, Ὁ Πλαστήρας χρησιμοποιεῖ ἐδῶ γεγονότα μεταγενέστερα γιὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἐνέργειά του.

20. Ὅλες οἱ ἐπιστολές, μὲ ἐξαίρεση ἐκείνῃ τοῦ Νικολάου Δέα καὶ τὴν ἀπάντησιν τοῦ Πλαστήρα (ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸ προσωπικὸ ἀρχεῖο τοῦ πρώτου), βρίσκονται στὸ Μουσεῖο Μπενάκη, Ἀρχεῖο Νικολάου Πλαστήρα, (229), φάκελλος 9 (1933). Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Π. Ἀργυρόπουλου (18 Ὀκτ. 1934) βρίσκεται στὸ φάκ. 10 (1934 - 35).

στενὸς φίλος τοῦ Πλαστήρα, τοῦ συμπαραστεκόταν πάντοτε στὶς δύσκολες στιγμές, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐξέθετε ἀπερίφραστα τὴν γνώμη του. Στὶς 4 Ἰουνίου 1933 ἔγραφε στὸν Πλαστήρα:

Τὸ καλὸ σου γράμμα τῆς 29ης μὲ βρῆκε πράγματι ἐδῶ ἀπασχολημένο μὲ τὶς νέες ἐκλογές.²¹ Εἶνε περὶ τὸ βέβαιον νὰ σὲ πῶ τὸ πόσο χάρηκα πὸν βροῖσκεισαι ἐκεῖ εἰς φιλικὸν περιβάλλον καὶ μὲ ὑγιάν καλήν.

Δὲν θέλω ἀγαπητέ μου νὰ συζητήσω τὸ παρελθόν. Ἀπεδείχθη δυστυχῶς ἐκ τῶν πραγμάτων πόσον δίκαιον εἶχαμε μὲ τὸν Γεώργη (Βεντήρη), ὅταν φέραμε τὰς γνωστὰς ἀντιρροήσεις διὰ τὰ σχέδιά σου²². Καὶ λυποῦμαι εἰλικρινὰ πὸν δὲν βρέθηκα κοντὰ σου ἐκεῖνο τὸ βράδυ. Εἶμαι βέβαιος πὼς θὰ σοῦ ἤμουνα χρήσιμος, γιατί θὰ μπορούσες νὰ στηριχθῆς σὲ κάποιον ἄνευ ὑπολογισμοῦ, πὸν θὰ εἶχε τὸ θάρρος νὰ σὲ πῇ τὴ γνώμη του, νὰ ἐπιμείνησαν τὴν χωρὶς κανένα φόβον παρεξηγήσεως. Ἄς εἶναι αὐτὰ ἀνήκουν εἰς τὸ παρελθόν, ὅς ἐξετάσωμεν τώρα τὴ σημερινή κατάστασι.

Ὁ Τσαλδάρης, δὲν ἐκέρδισε τὶς ἐκλογές τῆς 5ης Μαρτίου, ἀλλὰ τῆς 6ης. Αὐτὸ εἶναι ἀναμφισβήτητον. Ἐπειδὴ ὅμως εἶναι τελείως ἀνέτοιμος καὶ ἀνεπαρκὴς νὰ διοικήσῃ, δὲν ἐξεμεταλλεύθη καταλλήλως τὰς περιστάσεις. Παρασυρόμενος ἄλλοτε μὲν ἀπὸ τοὺς ἀδιαλλάκτους ἄλλοτε δὲ ἀπὸ τοὺς διαλλακτικούς, δὲν κατώρθωσε κανένα ἐκ τῶν ζητημάτων νὰ ἐπιλύσῃ. Καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν κατηγορίαν κατὰ τοῦ Βενιζέλου δὲν ἔλαβε θέσιν. Προσπάθησε καὶ προσπαθεῖ ἀκόμη νὰ ἐξοικονομήσῃ τὰ πράγματα γιὰ νὰ μὴν ἀναγκασθῇ νὰ πῇ τὴν γνώμην του. Ὁ Κονδύλης ἐπλεύρισε ὀριστικὰ πλέον πρὸς τοὺς Λαϊκοὺς μὲ τὴν ἀνόητον ἀντίληψιν πὼς αὐτὸς θὰ ὑποκαταστήσῃ τὸν Τσαλδάρην. Ἡ φιλοδοξία του εἶναι τοιαύτη ὥστε εἶνε ἱκανὸς γιὰ κάθε ἀτιμίαν. Περὶ τοῦ Χατζῆ(κυριάκου) καὶ τῶν ἄλλων δὲν μιλῶ. Πάντως ὅλο αὐτὸ τὸ μπουνούκι πὸν χωρὶς ἀρχηγό, χωρὶς πειθαρχία, στὰ κοντουροῦ διοικεῖ σήμερον τὸ κράτος, δὲν εἶνε δυνατόν ἐπὶ πολὺ κατὰ τὴν γνώμην μου νὰ παραμείνῃ στὴν ἀρχή...

Θὰ προσπαθήσῃ δηλαδὴ ὁ Κονδύλης νὰ ἐπωφεληθῇ τῶν περιστάσεων καὶ νὰ ἐφαρμόσῃ τὰ σχέδιά του. Θὰ ἐπιτύχῃ ἄραγε τὴν προσπάθειά του; Αὐτὸ κατὰ τὴν γνώμην μου ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἡμᾶς. Ἡμεῖς πρέπει νὰ διατηρήσωμεν ἀπολύτως τὴν ψυχραιμίαν. Νὰ μὴν παρασυρθῶμεν ἀπὸ τὸν ἀνύπαρκτον κίνδυνον τῆς ἐπαναφορᾶς τοῦ Βασιλέως, τὸν ὅποιον ἐπιτηδεύει μᾶς παρουνισιάζῃ πάντοτε ὡς ἐπικείμενον, μὲ τὴν ὑστερόβουλον σκέψιν νὰ τὸν βοη-

21. Πρόκειται γιὰ τὶς συμπληρωματικὲς βουλευτικὰς ἐκλογὰς τῆς 3 Ἰουλίου 1933 στὴν Θεσσαλονίκη, τὶς ὁποῖες κέρδισαν οἱ βενιζελικοὶ μειώνοντος ἔτσι τὴν διαφορά τοὺς ἀπὸ τοὺς ἀντιπάλους τοὺς στὴν Βουλὴ.

22. Εἶναι φανερὸ ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ τοῦ Ζάννα ὅτι σὲ προηγούμενη συζήτησιν τοὺς ὁ Πλαστήρας εἶχε σκεφθῇ τὸ ἐνδεχόμενον κινήματος ἂν οἱ βενιζελικοὶ ἔχαν τὶς ἐκλογάς.

θήσωμεν ἐν καιρῷ, πρὸς ἀποσόβησιν τοῦ ἀνυπάρκτου ἐπαναλαμβάνω, τοιούτου κινδύνου. Πρέπει νὰ τὸν ἀφίσωμεν νὰ φθαρῇ μὲ τὸ Λαϊκὸν κόμμα, νὰ μὴν τοῦ δώσωμεν καμμίαν ἰδιαιτέραν σημασίαν.

Γι' αὐτὸ ἡ ἐκλογή τῆς Θεσσαλονίκης ἔχει γιὰ τὸν τόπο μας ὑψίστη σπουδαιότητα. Ἡ ἐπιτυχία μας εἶνε ἐνδεχόμενον νὰ ἀποσοβήσῃ ἀνώμαλον ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων, εἴτε ὅμως ἐπίσης πιθανὸν νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν λύσιν.

Πάντως ἡμεῖς θὰ παλαίσωμεν, θὰ κάνωμε τὸ καθήκον μας. Ἐσὺ ἐξ ἄλλου πρέπει νὰ ἀναμείνης ἐκεῖ τὴν ἐξέλιξιν μὲ ἀπόλυτον ψυχραιμίαν. Δὲν πρέπει ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ προβῇς εἰς καμμίαν ἀπολύτως ἐνέργειαν. Μὴν ἐκνευρίζεσαι, μὴ γράφῃς τὰ σχέδιά σου εἰς τοὺς ἀσπόνδους φίλους σου, διότι αἱ ἐπιστολαὶ σου κυκλοφοροῦν καὶ σὲ κάνουν κακό. Πρέπει πρῶτα νὰ λησμονηθῇ τὸ κίνημα ἢ μᾶλλον νὰ δικαιωθῇ, νὰ φθαρῇ ἀκόμη τὸ Λαϊκὸν κόμμα, καὶ ἔπειτα νὰ δράσῃς. Ἄν θελήσῃς ἀκαιρῶς νὰ στρώξῃς τὰ πράγματα θὰ ἀποτύχῃς. Ἐνῷ εἶμαι βέβαιος πὼς πολὺ γρήγορα, τὰ πράγματα θὰ λάβουν τοιαύτην τροπὴν, ὥστε ὁλόκληρος ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς θὰ σὲ παρακαλέσῃ νὰ ἐπιστρέψῃς. Καὶ ἐπειδὴ αὐτὸ τὸ ἀντιλαμβάνονται οἱ Λαῖκοι ἔχεις καθήκον ἐκεῖ ποὺ βρισκεσαι νὰ λάβῃς μέτρα προσωπικῆς ἀσφαλείας, διότι ὅπως ξέρεις εἶναι ἱκανοὶ γιὰ τὸ κάθε τί...

Μὲ ἀδελφικὴ ἀγάπη

δικός σου, Βάτραχος

[ψευδώνυμο γιὰ νὰ παραπλανήσῃ τὶς ἀρχές].

Τὴν 1η Αὐγούστου 1933 ἔγραφε ἀπὸ τὴν Θεσ/νίκης:

Ἀγαπητέ μου Ἀρχηγέ,

Ὁ Γεώργιος (Βεντήρης) μὲ διάβασε τὸ τελευταῖο σου γράμμα.

Εἶνε ἴσως περιττὸ νὰ σὲ ἐπαναλάβω πὼς δὲν συμφωνῶ μὲ τὶς ἀντιλήψεις σου, γιὰτὶ θὰ διαβάσῃς ἐν τῷ μεταξὺ τὴν ἐπιστολή μου πρὸς τὸν κ. Προέδρο (Βενιζέλο). Εὐχαρίστως ὅμως μανθάνω πὼς αὐτὴ ἡ μοναδική σου διαίσθησις τὸ ἀλάθητο βοννίσιο ἐνστικτο!!!²³ ἐπέδρασε εὐεργετικὰ καὶ σ' ἔκαμε νὰ μὴν ἀπομακρυνθῇς τόσο πολὺ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα... (sic)

Ἄφισε ἀγαπητέ μου τὴν νοοτροπία τοῦ μετανάστου γιὰ τοὺς προέγκριτας, καὶ ἔλα ὁλοταχῶς στὴ σκληρὴ πραγματικότητα. Ἡ δικτατορία δὲν γίνεται μὲ συμφωνίας καὶ μὲ λόγια. Εἶνε ἀποτέλεσμα ἀνάγκης, ἢ προπαρασκευῆς πολλῶν ἐτῶν μὲ σύστημα δι' ἐφαρμογὴν ὀρισμένου κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ προγράμματος. Καὶ στὸν τόπο μας ἦλθε πάντα ὡς ἀνάγκη, ὡς μεταβατικὴ

23. Τὸ «ἀλάθητο βοννίσιο ἐνστικτο» στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται ὁ Ζάννας εἶναι ὁ πραγματισμὸς τῶν ἀνθρώπων τῆς ὑπαίθρου ποὺ ἀποδίδουν πολὺ μεγάλη σημασία στὴ διατήρησις τῆς ἐξουσίας καὶ ἀντιμετωπίζουν μὲ ἀπόλυτη δυσπιστία τὸν πολιτικὸ ἀντίπαλο.

κατάστασις. Μὴν σκοτίζεσαι λοιπὸν μὲ θεωρεῖς καὶ μὲ συγκρίσεις. Καὶ προπαντὸς μὴ δίνῃς προσοχὴ καὶ σημασίαν στὰ γράμματα μερικῶν χασομέ-
ρηδων, ποὺ γιὰ νὰ σὲ κολακεύουν σὲ γράφουν ἀνοησίες.

Πράγματι ἡ δολοφονικὴ ἀπόπειρα, ἡ ἀποτυχία τῆς κυβερνήσεως, ἐδι-
καίωσε ἐν μέρει ἀπέναντι τῆς κοινῆς γνώμης τὸ κίνημα τῆς 6ης Μαρτίου, τὸ
ὁποῖον ἐγὼ ἐξακολουθῶ νὰ νομίζω πὼς ἦταν ἄστοχον καὶ ἐπιζήμιον μὲ τὸν
τρόπον ποὺ ἐγινε. Μὲ αὐτὸ ὅμως μὴ φαντασθῇς πὼς ὅλος ὁ κόσμος ἐπιζητεῖ
τὴν δικτατορίαν σου. Κάθε ἄλλο. Ἐπιζητεῖ τὴν ἡσυχίαν του, τὴν γαλήνην.
Οἱ δὲ ἀξιωματικοὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος τουλάχιστον δὲν θέλουν νὰ ἀκούσουν περὶ
δικτατορίας. Ζητοῦν τὴν προστασίαν τοῦ πολιτεύματος τὴν κατοχύρουν αὐ-
τοῦ, τὴν ἐκκαθάρουν τῆς καταστάσεως, τὴν βελτίωσιν τῆς θέσεώς των, γί-
αντὸ δὲν θὰ εἶχαν ἀντίρρηση νὰ δεχθοῦν μιὰ προσωρινὴ δικτατορία, μιὰ ἀνώ-
μαλη μεταβατικὴ κατάστασις. Ἐσένα σὲ θεωροῦν ὡς τὸν φυσικὸν Ἀρχηγὸν
ὅλης αὐτῆς τῆς κινήσεως, ὡς τὸν μόνον ἄσπιλον ἀνδιοτελεῖ στρατιώτην, εἰς
τὸν ὁποῖον μποροῦν νὰ βασισθοῦν πὼς θὰ φέρῃ στὸν τόπο πάλι τὴν ὁμαλότητα,
τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν γαλήνην, ὡς τὸν ἄνθρωπο ποὺ δὲν θὰ τοὺς ἐκμεταλλευθῇ.
Ὡς πολιτικόν, ὡς κοινωνικὸν μεταρρυθμιστήν, δὲν σ' ἐγνώρισαν ποτέ, ὥστε
δὲν μποροῦν δικαίως βέβαια, νὰ ζητήσουν ἀπὸ σένα πράγματα ποὺ κατὰ τὴν
κρίσιν των δὲν εἶσαι ἱκανὸς νὰ καταπιαστῇς. Αὐτὰ τὰ ζητοῦν ἀπὸ τοὺς πο-
λιτικοὺς ἡγέτας καὶ ἰδίως ἀπὸ τὸν Βενιζέλον.

Τώρα ἂν τὰ πράγματα φθάσουν στὸ ἀπροχώρητο καὶ ἀποδειχθῇ ἡ δι-
κτατορία ἀπαραίτητος, τότε βέβαια σὲ σένα θὰ προστρέξουν. Καὶ ἂν τότε ἀν-
τιμετωπίσης ὅπως πρέπει τὴν κατάστασις, ἂν ἐπιβληθῇς διὰ τῆς ἀξίας σου, τὴν
ὁποίαν (ἐκτὸς ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ βατράχου!!!) κανένας δὲν ἀμφισβητῇ, τότε
βέβαια ὅλοι θὰ σὲ ἀναγνωρίσουν θέλοντας καὶ μὴ καὶ χωρὶς νὰ ἔχῃς ἐκ τῶν
προτέρων προκαταβολικὰς συμφωνίας.

Ἀφισέ μας λοιπὸν τώρα νὰ ἐργασθοῦμε νὰ ὀργανωθοῦμε καὶ ὅταν ἔλθῃ
ἡ ὥρα ἔχομε τότε καιρὸ γιὰ συζητήσεις. Εὐτυχῶς ἐδῶ ἡ διάθεσις πρὸς δράσιν
ἐπάρχει, ὁ κόσμος ἤρχισε νὰ ἀντιλαμβάνεται τὴν ἀξίαν τοῦ Τσαλδάρη καὶ τῶν
σὺν αὐτῷ, καὶ γρήγορα ἐλπίζω πὼς θὰ ἔχομε τὴν ἀπαιτουμένην εὐνοϊκὴν
ἀτμόσφαιραν. Τὸ μόνο ποὺ σὲ παρακαλῶ ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶναι νὰ εἶσαι πο-
λὺ φειδωλὸς στὴν ἐξόδευσι τοῦ χαρτιοῦ καὶ τῆς μελάνης! Μὴν γράφῃς παρὰ
μόνον ὅταν εἶνε ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη καὶ τότε μὲ προσοχὴ. Εἶναι κρίμα χωρὶς
λόγο νὰ στερηθοῦμε ἀπὸ καλοὺς συνεργάτας.

Οἱ δικοί μου ὅλοι εἶναι στὴν Κηφισιά. Καὶ ἐγὼ θὰ ἀναχωρήσω τὴν Πα-
ρασκευὴ γιὰ τὴν Δευτέρα ἀρχίζει ἡ Βουλὴ. Ἀπὸ ἐκεῖ θὰ σὲ ξαναγράψω
ἐκτενῶς.

Σὲ φιλῶ ἀδελφικά

Βάτσαχος,

Ἄκολουθεῖ.

Ἐκεῖνο πού πρέπει κυρίως νά ἀντιληφθῆς εἶναι ὅτι ὁ λαός ποτέ δέν θά μᾶς συγχωρήσῃ νέον κίνημα ἄνευ ἀποχωρῶντος λόγου. Ἐάν εὐρίσκετο ἐδῶ τήν νύχτα τῆς δολοφονικῆς ἀπόπειρας καί τοὺς ἀνέτρεπες βεβαιώσουν πὼς ὁ κόσμος στήν ταραχή του μὲ ἀνακούφισι θά ἐδέχετο τὴν δικτατορίαν σου.

Τώρα ἡ ψυχολογικὴ στιγμή παρήλθε. Εἶμαι βέβαιος ὅμως πὼς αὐτοὶ οἱ ἄθλιοι πάλιν θά μᾶς δώσουν ἀφορμὴν μολοντόι ἔχουν τὸν Θεὸ μαζί του(ς) ἀφοῦ ἐφέτος ἡ ἐσοδεία εἶνε θαυμασία καὶ ἡ πτώσις τοῦ δολλαρίου ὑπὲρ αὐτῶν.

Πιστεψε πὼς εἰλικρινὰ λυποῦμαι πὺν διαφωνῶ πάλι μαζί σου. Ὁ Βάτραχος! ὅμως ὁ τόσον πεζός, βρίσκεται πάντα κοντὰ στήν σκληρὴ πραγματικότητα καὶ ἔχει καθῆκον νά σέ μιλῇ μὲ ὅλη τὴν εἰλικρινεία.

Ἀπὸ ὅλους τοὺς δικούς μου ἔχεις ἄπειρα. Ἐγὼ κατήντησα ὁ διαλλακτικώτερος ὅλων, φαντάσου λοιπὸν τί εἶνε οἱ ἄλλοι!

Πιστὸς ἐπίσης φίλος τοῦ Πλαστήρα καὶ παλιὸς του ὑφιστάμενος στήν Μικρὰ Ἀσία ἦταν ὁ κατοπινὸς ἀντιπέραρχος Νικόλαος Δέας. Στὶς 5 Ἰουνίου 1933 διατύπωσε μὲ ἄρκετὸ σεβασμὸ ἄλλὰ καὶ ὀδύνη τίς ἀπορίες του γιὰ τὸ ἀποτυχημένο κίνημα:

Ἀγαπητέ μου ἀρχηγέ,

Δὲν ξέρω πὼς νά ἀρχίσω καὶ ποῦ νά τελειώσω τὸ γράμμα μου. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν 5 Μαρτίου χίλια ἐρωτήματα ἔχω μέσα μου, χίλιες ἀπορίες. Γιατί, γιατί, γιατί. Ξέρω ὅτι τὸ κάθε γιατί εἶναι καὶ μιὰ στενοχώρια γιὰ σᾶς, ἀλλὰ θά μὲ συγχωρήσετε πὺν θά σᾶς κάνω νά δοκιμάσετε μιὰ-δύο.

Ἐγινε ἡ ἐπανάστασις. Γιατί; Καὶ γιατί πάνω στήν πιὸ ἀψυχολόγητη στιγμή; Δὲν ὑπῆρξαν ἢ δὲν θά ὑπῆρχαν ἄλλες εὐκαιρίες; Γιατί νά γίνῃ τὴν ὥρα πὺν καὶ αὐτοὶ οἱ καλύτεροι φίλοι ἐσωτερικῶς τὴν κατεδίκασαν καὶ ἐξανέστησαν;

Ἐστὼ ὅμως ἔγινε. Τὴν κάματε μόνος, ὀλομόναχος, χωρὶς τὴν παραμικρὴ ἐκ τῶν προτέρων ὁργάνωσι... Γιατί; Ἐπρεπε καὶ οἱ στενωτέρω πρὸς σᾶς νά βρίσκονται ἐν ἀγνοίᾳ της; Ἐπρεπε ἀρχῆθεν νά τοὺς δημιουργηθῇ ἡ ἐντύπωσις τοῦ παραμερισμοῦ των, τῆς πρὸς αὐτοὺς περιφρονήσεως καὶ ἀκαταδεξίας, ἐντύπωσις ἡ ὁποία καὶ σήμερα ἐξακολουθεῖ νά ὑπάρχῃ σὲ μερικούς; Ἀξίζει νά βρεθῇτε στήν ἀπομόνωσι στήν ὁποία ἀπὸ τὴν ἀρχὴ εὐρέθητε στὸ ὑπουργ. Στρατιωτικῶν ἄνευ τοῦ ἀπαραιτήτου ἐπιτελείου γι' αὐτὴν δὲ ἀκριβῶς τὴν αἰτία;

Καὶ γιατί μιὰ πὺν ἔγινε, πολὺ κακὰ κατὰ τὴν γνώμη μου, γιατί νά σβύσῃ σὲ λίγες ὥρες ἢ μᾶλλον ἀπὸ τῆς πρώτης ὥρας; Γιὰ τίς ἀμφιταλαντεύσεις καὶ ἔπειτα ἀρνήσεις τοῦ Μανέτα ἢ γιὰ τὴν ἀσυνέπεια τοῦ Ὁθωναίου; Καὶ τί περιμένατε ἀπὸ τὸν πρῶτον; Γιατί δὲ τὸ πᾶν ἀπὸ τὴν στάσι του θά ἐξηγητᾶτο;

Ἐπρεπε ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει νὰ γίνῃ προεξόφλησις τῆς γνώμης του, ἀφ' οὗ τόσο βάρυνε στὴν ἐπανάστασι. Πῶς δὲ τοῦ δευτέρου ἦτο δυνατόν ἀλλοίᾳ νὰ ἦτο ἢ ἐκ τῶν ὑστέρων στάσις; Τὸ 1927, τὴν ταπεινώσει του, πῶς μπορούσε νὰ τὰ ξεχάσῃ; Εἴσασθε λοιπὸν ἐν ἀγνοίᾳ τῆς κορυφῆς του ἐλπίδος νὰ ἐκδικηθῇ;

Αἱ ἱερεμιάδες ἀσφαλῶς δὲν ἀξίζουσιν οὔτε κι ἔχουσιν θέσι. Μονάχα σᾶς στενοχωρῶ. Δὲν μπορῶ ὅμως ἀκόμα νὰ τὸ χωνέψω. Δὲν μπορῶ νὰ συνηθίσω στὴν ιδέα ὅτι ἔλειψε ἀπὸ τὶς πρώτες ὥρες ἡ ἀκαμψία καὶ ἡ ἀποφασιστικότης, τὰ μόνα ἀρχικὰ ἐχέγγυα ἐπιτυχίας σὲ μιὰ ἐπανάστασι, τόσο δὲ περισσότερο ποὺ ἡ δευτέρα τουλάχιστον ιδιότης ἀποτελεῖ τὸ γνώρισμά σας. Γιατί δὲν φαντάζομαι ὁ Βενιζέλος νὰ εἶναι ὁ μόνος ὑπαίτιος τῆς στάσεώς σας αὐτῆς, ὁ Βενιζέλος ὁ ὁποῖος ἔπρεπε μαζὺ μὲ τὸν Τσαλδάρη νὰ ἀπομονωθῇ ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή. Ἐὰν ἐγένετο αὐτὸ —δικτατορία γάρ— καὶ δὲν παρεδίδετο ἡ ἀρχή, τὴν ἴδια μέρα ὅλες οἱ φρουρὲς θὰ σᾶς εἶχαν ζητωκραυγάσει.

Ἐξανίσταμαι ὅσον δὲν φαντάζεσθε νὰ σᾶς νοιώθω μακρυνά, νὰ ἔχετε ὑποφέρει τόσα καὶ τόσα καὶ διερωτῶμαι, ἕως πότε θὰ γίνεσθε ἡ γέφυρα ἀνικάνων πολιτικῶν; Ἔως πότε αὐτοὶ μὲν θὰ τὰ θαλασσώνουν, ἵνα ἐν ἡσυχίᾳ ἔπειτα βλέπουν σᾶς νὰ βάζετε τὸ κεφάλι στὸν ντορβά; Ἰδοὺ τὸ σημερινόν τους κατάντημα, ἔκαμαν τὸν Κονδύλη νὰ καταχειροκροτῇται στὴν Βουλὴ περισσότερο καὶ ἀπ' τὸν Τσαλδάρη, μὲ τὴν παρουσία του νὰ δονεῖται ἡ αἴθουσα. Ἐκαμαν τὸν ἴδιον νὰ τὸν ἀγαποῦν ὅλοι σχεδὸν οἱ κατώτεροι ἀξ/κοί...

Μὲ ἀπειρη ἀγάπη καὶ σεβασμὸ
Νικ. Βαλίτσας

Ἡ ἀπάντησις τοῦ Πλαστήρα πρὸς τὸν Δέα (εἶναι ἀπὸ τὶς λίγες ποὺ σώζονται) γράφτηκε στὴν Μασσαλία στίς 14 Ἰουνίου 1933.

Ἀγαπητὲ Νίκο,

Ἔλαβα τὸ γράμμα σου καὶ σ' εὐχαριστῶ, ἀλλὰ δὲν θὰ ἀπαντήσω διὰ μακρῶν εἰς αὐτό, διότι δὲν συμφωνῶ μὲ καμμίαν ἀπὸ τὶς ἀντιλήψεις σου καὶ συνεπῶς θὰ ἤθελα καὶ γὼ δὲν ξέρω πόσες κόλλες χαρτὶ γιὰ νὰ σοῦ ἀπαντήσω. Ἐλπίζω ὅμως πολὺ γρήγορα θὰ ἀλλάξῃς καὶ σὺ γνώμη καὶ θὰ μὲ δικαιολογήσῃς. Πρέπει ὅμως νὰ ξέρῃς ὅτι πρέπει νὰ εἶσαι φειδωλὸς εἰς τοιοῦτον εἶδους κρίσεις, ὅταν δὲν ἔχῃς ὅλα τὰ δεδομένα ποῦ σὲ χρειάζονται.

1) λέγεις γιὰ τὴν ψυχολογίαν τῆς στιγμῆς. Μὰ πότε θέλεις νὰ γίνῃ, ὅταν θὰ ἔχωμεν ὁλόκληρο τὴ κοινὴ γνώμη μαζὺ μας; τότε δὲν εἶχαμε ἀνάγκη νὰ κάνωμε κίνημα, διότι θὰ ἐπέρναμε τὶς ἐκλογές. Ἄλλως τε νομίζεις σπουδαίαν τὴν ψυχολογίαν ἐκ τῆς ἐτυμηγορίας τῶν 500 ψήφων τῶν Ἀθηνῶν; Ἀλλὰ δὲν λαμβάνεις ὑπ' ὄψιν ὅταν εἶνε δυνατόν νὰ ἔχῃς εὐνοϊκὴν τὴν ψυχολογίαν, δὲν θὰ ἔχῃς τὴν δύναμιν νὰ ἐπιβληθῇς; Ἰδοὺ λοιπὸν τὸ παράδειγμα τῆς στιγμῆς. Ἡ ἐγκληματικὴ ἀπόπειρα τὴν ἐδημιούργησε τὴν ψυχολογίαν, πάρτε λοιπὸν

τὴν ἐξουσία; Βλέπεις λοιπὸν πόσον ἐπιπολαίως κρίνετε τὰ πράγματα πολλοὶ ἀπὸ σᾶς καὶ τὸ λυπηρότερον εἶνε ὅτι καὶ φανατικοὶ δημοκρατικοὶ καὶ ἀμυνῆται δὲν ἠγνόησαν τὸν ἐπικρεμáμενον κίνδυνον καὶ ἠρέχθησαν καὶ ἡλίθιοι στρατηγοὶ νὰ ἀνέλθῃ ὡς Κυβέρνησις τὸ κόμμα τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς ἀναρχίας, ἐνῶ ἐγὼ εἶχα προσφερθῇ νὰ τοὺς βγάλω ἀπὸ μιὰ δύσκολη στιγμή! Ὑπὸ τοῦ πατριωτισμοῦ! σκέπτονται γιὰ τὴ θεοῦλα τοὺς μόνον! νομίζουν πῶς θὰ τοὺς ἀφήσουν καὶ αὐτούς! ἀλοίμονον! Καὶ ὕστερα μοῦ λέγεις καὶ ἄλλον παραλογισμόν, ὅτι δὲν εἰδοποίησα πολλοὺς φίλους ποῦ ἐκφράζουν ἤδη τὸ παράπονον ὅτι τοὺς παρέβλεψα. Αὐτὰ εἶνε προφάσεις ἐν ἀμαρτίαις. Ξέρουν πολὺ καλὰ ὅτι δὲν εἶχα οὔτε 1 ἐπὶ 1000 ὕπ' ὄφιν πῶς θὰ χάναμε τίς ἐκλογὰς καὶ ὅτι θὰ ἔκανα κίνημα ἀποφασισθὲν ἐντὸς 10'. Τί ἤθελες ἐκεῖνη τὴν ὥρα νὰ τρέχω ἀπὸ σπῖτι σὲ σπῖτι νὰ τοὺς εἰδοποιῶ καὶ μ' ὅλα ταῦτα εἰδοποιήθηκαν ἐκεῖνοι ποῦ ἔπρεπε καὶ μάλιστα συνεφώνησαν καὶ ὕστερα τὰ ἔστριψαν. Ὑποθέτω ὅτι ἀφῆσέ τα νὰ πᾶν στὸ διάβολο ἔτσι ποῦ κατήντησαν αἱ χαρακτηῖρες τῶν στρατιωτικῶν. Ὑποθέτω ὅτι ἐλθόντων τὴν πρόσφατον Ἱστορίαν τοῦ παρελθόντος...

Τί ἀπολογεῖσαι λοιπὸν τώρα Νικολό; Δὲν εἶνε λοιπὸν τόσον εὐκόλως αἱ κρίσεις γιὰ ὅλα τὰ ζητήματα. Ὑποθέτω ὅτι ἐκεῖνη τὴν ἀποτυχίαν νὰ τὴν κατακρίνουν ὅλοι, ἐνῶ ἂν συνέβαινε ἐπιτυχία — καὶ ὑπῆρξε ἐπιτυχία πράγματι, ἀδιάφορον ἂν ἡ στροφὴ ποῦ ἐδόθη παρουσιάσθῃ ὡς ἀποτυχία — θὰ χειροκροτοῦσαν ὅλοι καὶ περισσότερο ἀπὸ ὅλους σὺ, διότι περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους θὰ ἐπεθύμησεν τὴν ἐπιτυχίαν ²⁴.

Εἶχα σκοπὸ λίγα νὰ σοῦ γράψω ἀλλὰ παρὰσύρθηκα. Τὰς προσορῆσεις μου στὴν οἰκογένειάν σου.

Ὁ πολιτευτὴς τῶν Φιλελευθέρων Γεώργιος Μπουρδάρης ἦταν ὁ πρῶτος ποῦ δήλωσε τὴν συμπαράστασίν του πρὸς τὸ κίνημα τοῦ Πλαστήρα. Στις 22 Ἰουνίου 1933 ἔγραφε:

Ἀγαπητέ μου Νίκο,

Ἐλαβα τὸ γράμμα σου ἀπὸ 15 τρέχοντος καὶ χάριχα πολὺ γιὰ τὴν ὑγείαν σου καὶ εἶδα καὶ τὰς σκέψεις σου γιὰ τίς ἐξελίξεις τῆς καταστάσεως. Νομίζω ὅτι παρουσιάζουν τὰ γραφόμενά σου κάποια ἀντίφασι, ἐνῶ στήν ἀρχὴ γράφεις ὅτι οἱ διάφοροι φίλοι ὑπῆρξαν διστακτικοὶ ἢ ἀτολμοὶ ἢ ἐχθροὶ καὶ ἐννοεῖς βέβαια καὶ τοὺς πολιτικούς, ὕστερα στὸ τέλος γράφεις ὅτι μόνον ἡ ὑπὸ τῶν πολιτικῶν τηρουμένη γραμμὴ εἶνε ἡ ὀρθὴ καὶ μόνη ἐνδεδειγμένη. Θὰ μοῦ ἐπιτρέψῃς νὰ διίσταμαι στήν ἀνωτέρω γνώμη, γιατί οἱ πολιτικοὶ μας ἀρχηγοὶ πλανῶνται ὡς καὶ τὴν 6η Μαρτίου, γιὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς καταστάσεως, καθόσον οἱ Λαϊκοὶ μὲ τὸν Κονδύλη, τελείως προσηρμοσμένον πρὸς αὐτούς,

24. Ἡ παρατήρησις τοῦ Πλαστήρα εἶναι ἰδιαίτερα κυνικὴ ἀλλὰ διατυπωμένη μὲ τὴν φυσικότητα ἐνὸς ἀνθρώπου ποῦ ζῇ μέσα σὲ ἀνάλογο πολιτικὸ κλίμα.

θα ανατρέφουν τὰ πάντα καὶ τὸ πολίτευμα. Ὅτε θὰ ἀπαλλαγῶμεν αὐτῶν δ-
μαλῶς. Μόνον διὰ κινήσεως ἀνατρεπτικῆς θὰ πέσουν, γιὰ τοιαύτην δὲ κίνησιν
φρονῶ ὅτι εἶνε ὅλοι οἱ πολιτικοὶ ἀνίκανοι. Ὁ Βενιζέλος μποροῦσε νὰ κάμῃ
τέτοια κίνησι, ἀλλὰ νομίζω ὅτι ἐγήρασε ἀλλὰ καὶ ἐκλονίσθη ἀπὸ τὰς ἀπο-
πείρας...

Ἀσφαλῶς οἱ λαϊκοὶ μὲ Κονδύλην θὰ στραφοῦν ἀπὸ τοῦ ἐμφανοῦς πρὸς
τὴν Βασιλείαν. Εἶπα εἰς ὅλους νὰ οργανωθοῦμεν καὶ νὰ προετοιμάσουμεν τὴν
βιαίαν ἀνατροπὴν ἀδιαφοροῦντες διὰ τοὺς πολιτικὸν ἀρχηγόν τι θὰ εἰποῦν.
Ἐλπίζω νὰ γίνῃ κάτι ἂν ἐπιτευχθῇ τί σοβαρὸν θὰ σοὶ τὸ ἀνακοινώσω· νομί-
ζω ὅτι καὶ σὺ πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν πρέπει νὰ ἀτενίζης· μόνον δικτα-
τορικὴ διοίκησι δική σου μὲ ἐπιτελεῖον ἄγνόν καὶ ἠθικόν καὶ ὄχι ὑπολογιστι-
κόν καὶ συμφεροντολόγον, θὰ δυνθῇ νὰ σώσῃ τὴν δημοκρατίαν νὰ καθαρῇ
τοὺς ἐχθροὺς αὐτῆς, νὰ ἀπαλλάξῃ τὸ κράτος καὶ τὴν διοίκησιν ἐν γένει ἀπὸ τὰ
βασιλόφρονα καὶ ἀντιδραστικά στοιχεῖα καὶ ἐμπεδώνουσα τὸ πολίτευμα μετὰ
μακρὰν ὅπωςδήποτε διοίκησιν νὰ παραχωρήσῃ τὴν θέσιν τῆς στοὺς δημοκρα-
τικὸς πολιτικούς.

Ἀῶριον ἀναχωρῶ μὲ τὸν Καφαντάρη εἰς Θεσσαλονίκην διὰ τὰς ἐκλογάς·
ὅταν ἐπιστρέψω θὰ σοῦ ξαναγράψω. Ἔχε ὑπ' ὄψιν σου ὅτι οἱ βασιλικοὶ σὲ
καταδιώκουν καὶ αὐτοῦ καὶ νὰ φυλάγῃσαι δυνατά.

Μετὰ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1933 τὸ θέμα «δικτατορία» γίνεται ἡ ἔμμονη
ιδέα τοῦ πολιτικοῦ κόσμου. Ὁ Σοφοκλῆς Βενιζέλος στὴν ἐπιστολὴ τῆς
28 Δεκεμβρίου 1933 ἐκφράζει τοὺς φόβους του γιὰ ἐπικείμενη δικτατορία
Χατζηκυριάκου, Κονδύλη καὶ Μεταξᾶ καὶ μεταφέρει τὴν ἀπαισιοδοξία
τοῦ πατέρα του γιὰ τὸ πολιτικὸ μέλλον τῆς χώρας. Βεβαιώνει τέλος τὸν
Πλαστήρα ὅτι πολλοὶ βενιζελικοὶ εἶχαν μετανοήσει γιὰτὶ δὲν ἐνίσχυσαν
τὸ κίνημά του τῆς 6ης Μαρτίου.

Ὁ Περικλῆς Ἀργυρόπουλος, παράγων τοῦ βενιζελισμοῦ ἀπὸ τὸ 1916,
ἔγραφε στὸν Πλαστήρα στὶς 18 Ὀκτωβρίου 1934, ὅταν τὸ στρατιωτικὸ
κίνημα τοῦ Μαρτίου 1935 ὀργανωνόταν καὶ ἡ ἀδιαλλαξία πάλι βασίλευε:

...Φρονῶ ἀδιστακτικῶς ὅτι τὸ μεγαλύτερο λάθος τοῦ δημοκρατικοῦ κόσμου
ἦτο νὰ μὴν ὑποστηρίξῃ τὴν προσπάθειάν σου τῆς 6ης Μαρτίου. Τὴν ἡμέρα
ἐκείνην, μποροῦσαμε νὰ προλάβουμε τὰ πάντα...

Ἦλθα τὴν ἐπομένην σπίτι σου, τὸ πρωί, ὀλίγες ὥρες προτοῦ διαταχθῇ
ἡ σύλληψίς σου. Εἶχα τὴν ὑποχρέωσιν νὰ σοῦ πῶ πόσο ἐνέκρινα τὴν πρωτο-
βουλία σου...»

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ πραγματικὸς ἡττημένος τοῦ πραξικοπή-
ματος τῆς 6ης Μαρτίου ἦταν οἱ ἐλεύθεροι ἀντιπροσωπευτικοὶ θεσμοί. Ἡ
ὑποκειμενικὴ ἐκτίμησις τοῦ Πλαστήρα γιὰ τὸ τί ὠφελοῦσε τὸ κοινωνικὸ
σύνολο καὶ ἡ ἀπαισιοδοξία θεώρησής του γιὰ τὴν τύχη τῶν πολιτικῶν θε-

σμῶν τῆς χώρας, ὁδηγοῦσαν μοιραῖα στὸ συμπέρασμα ὅτι κάποια αὐταρχικὴ λύση ἦταν ἀναπόφευκτη. Ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία ποὺ παρατίθεται ἐδῶ εἶναι ἐπίσης δυνατὸν νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν προστασία τῆς νομιμότητος ἦταν γενικὰ περιορισμένο. Ἀκόμα καὶ ἂν τὸ πραγματικὸν εἶχε ἓνα στοιχεῖο ἀστάθμητο ποὺ συνδέεται μὲ τὴν ψυχροσύνη τοῦ ἐμπνευστῆ τοῦ, ὥστόσο δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι διαδραματίζεται σὲ μιὰ ἐποχὴ γενικότερης καταπτώσεως τοῦ σεβασμοῦ γιὰ τοὺς κοινοβουλευτικούς θεσμούς.²⁵ Ἡ ἐνέργεια τοῦ Πλαστήρα εἶναι ἡ ἀφετηρία μιᾶς ἀλληλουχίας γεγονότων ποὺ ὁδηγοῦν στὸ κίνημα τῆς 1ης Μαρτίου 1935 καὶ συνεπῶς στὴν παλινόρθωση τῆς μοναρχίας καὶ τὴν δικτατορία τῆς 4ης Αὐγούστου 1936.

25. Κ. Ζαβιτζιάνου, Ἡ χρεωκοπία τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, Ἀθήνα 1933, σ. 36. Ι. Μεταξᾶ, Τὸ προσωπικὸ τοῦ ἡμερολόγιου, ἐπιμέλεια Φ. Βρανᾶ, τόμ. IV, Ἀθήνα 1960, σ. 66 - 69.